

Mračna strana vrednota: Povezanost Mračne trijade i osobnih vrijednosti u hrvatskom uzorku

Pavlović, Tomislav

Master's thesis / Diplomski rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Department of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:539682>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-27**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI

Tomislav Pavlović

**Mračna strana vrednota: Povezanost
Mračne trijade i osobnih vrijednosti u
hrvatskom uzorku**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2017.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI
ODSJEK ZA PSIHOLOGIJU

Tomislav Pavlović

**Mračna strana vrednota: Povezanost
Mračne trijade i osobnih vrijednosti u
hrvatskom uzorku**

DIPLOMSKI RAD

Mentor: doc. dr. sc. Miroslav Rajter

Zagreb, 2017.

Sažetak

Ciljevi ovog istraživanja bili su provjeriti odnose osobnih vrijednosti s osobinama Mračne trijade te utvrditi latentne dimenzije osobnih vrijednosti temeljem rezultata upitnika PVQ-21 kako bi se spomenuti odnosi provjerili i na višoj, općenitijoj razini. Istraživanje je provedeno *online*, a u njemu je sudjelovalo 510 sudionika - studenata s područja cijele Hrvatske, od kojih 291 ženskog spola. Sudionici su prikupljeni u uzorak putem društvenih mreža i mailing lista, na kojima je bila podijeljena poveznica koja je vodila do upitnika. Kao mjera osobnih vrijednosti korišten je Prikaz osobnih vrijednosti, a kao mjera Mračne trijade Kratki upitnik Mračne trijade. Istraživanjem su potvrđene vrijednosti vlastitog probitka kao prediktori Mračne trijade, uz još poneki nalaz različit od prethodnih istraživanja, koji je moguće pripisati kulturalnim razlikama. Regresijskim analizama osobnih vrijednosti kao prediktora osobina Mračne trijade pokazalo se da je izraženiji makijavelizam moguće predvidjeti pomoću naglašenijeg vrednovanja moći i sniženog vrednovanja dobrohotnosti, izraženiji narcizam pomoću sklonosti poticaju i postignuću te nesklonosti vrednovanju tradicije, a izraženiju psihopatiju pomoću sklonosti poticaju i moći te nesklonosti konformizmu i dobrohotnosti. Faktorska analiza upitnika PVQ-21 urodila je interpretabilnim faktorima tek nakon ipsatizacije, pri čemu su uz manja odstupanja formirane bipolarne dimenzije vlastiti probitak-vlastito odricanje i otvorenost za promjene-zadržavanje tradicionalnih odnosa. Uključivanjem novoformiranih vrijednosti u regresijsku analizu pokazalo se da osobe s višim rezultatima osobina Mračne trijade (izuzev psihopatije) teže polu vlastitog probitka, dok su rezultati bliži polu otvorenosti za promjene povezani s višim narcizmom i psihopatijom, ali nižim makijavelizmom.

Ključne riječi: Mračna trijada, osobne vrijednosti, faktorska struktura PVQ-21

Dark side of values: Relationship between the Dark triad and personal values in a Croatian sample

Abstract

Main goals of this research were to test the relationship between personal values and the Dark triad and to determine latent dimensions of personal values measured by PVQ-21 in order to test previously mentioned relationship on a more general level. The research was conducted online and the sample consisted of 510 participants, 291 of which were females. Participants were recruited via mailing lists and social networks, where link leading to the questionnaire was posted. Portrait values questionnaire and Short Dark Triad questionnaire were used as measurement of explored

constructs. Results have confirmed values of self-enhancement as predictors of the Dark triad traits, as well as exhibited some other outcomes that differed from previous research and could probably be attributed to cultural differences. Regression analyses of personal values as predictors of the Dark triad traits have exhibited higher value of power and lower value of benevolence as predictors of higher Machiavellianism, higher values of stimulation and achievement and lower value of tradition as predictors of higher narcissism and higher values stimulation and power and lower values of conformism and benevolence as predictors of higher psychopathy. Factor analysis conducted on the results of the PVQ questionnaire resulted in interpretable factors only after ipsatization was conducted and, aside from minor discrepancies, reflected bipolar dimensions of self-enhancement – self-transcendence and openness to change – conservation. After including these new value dimensions into analyses, results have confirmed previous findings and have shown a relationship between tendency to self-enhancement and higher Dark triad traits (except for psychopathy). Results closer to the pole of openness to change were related to higher narcissism and psychopathy, but lower Machiavellianism.

Key words: Dark triad, personal values, factor structure of PVQ-21

Sadržaj

Uvod.....	2
Osobne vrijednosti.....	2
Osobine ličnosti.....	5
Mračna trijada u kliničkom kontekstu.....	6
Dosadašnja istraživanja odnosa mračne trijade i osobnih vrijednosti	9
Ciljevi i problemi	11
Metoda.....	12
Sudionici.....	12
Instrumenti	13
Postupak	14
Rezultati	15
Odnos osobnih vrijednosti osnovne razine i Mračne trijade	15
Faktorska struktura upitnika PVQ-21.....	20
Odnos osobnih vrijednosti višeg reda i Mračne trijade	23
Rasprava	26
Zaključak.....	35
Popis literature.....	37
Prilozi	45

Uvod

Jednu od važnih komponenti naše dobrobiti čini slijeđenje ciljeva koje smatramo vrijednima i poželjnima (Sheldon, Ryan, Deci i Kasser, 2004). No, iz svakodnevnog života očigledno jest da su ljudi različiti i ne slijede svi iste ciljeve. Stoga nije neobično da se dio psihologa posvetio istraživanju razloga zbog kojih se različiti ljudi razlikuju s obzirom na postavljene ciljeve, odnosno primjenjivana sredstva njihovog ostvarenja, čak i kad se nalaze u istoj situaciji. Proučavanje tih međuosobnih razlika dovelo je do razvoja nekih od ključnih koncepata u suvremenoj psihologiji, ali i drugim srodnim društvenim i humanističkim znanostima – osobnih vrijednosti i osobina ličnosti.

Osobne vrijednosti

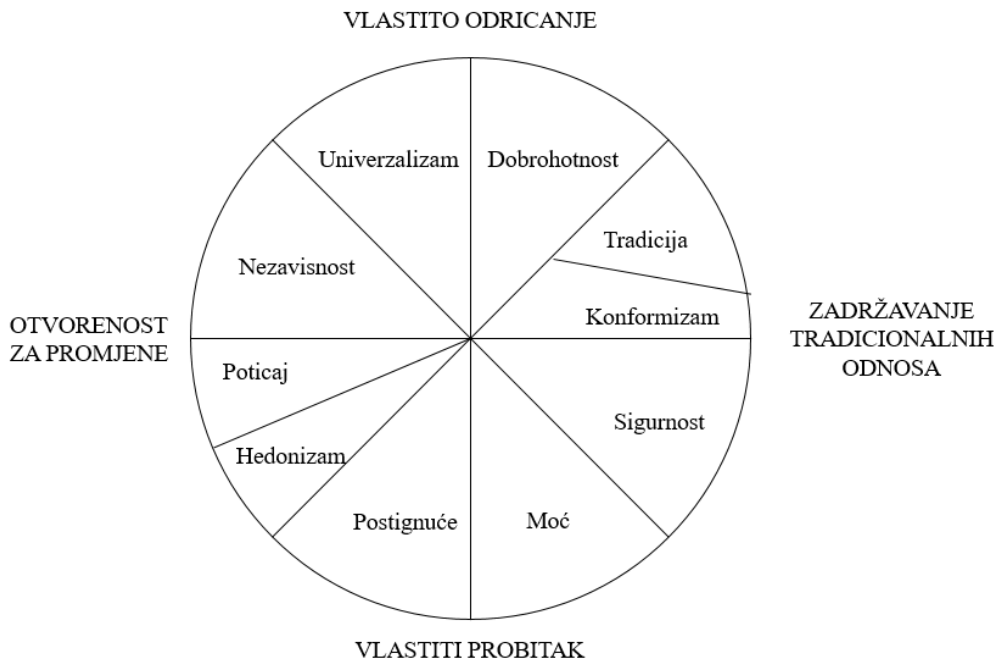
Iako je vrijednosti teško definirati zbog različitih grana društvenih znanosti koje su se tijekom povijesti bavile njihovim proučavanjem, Schwartz (1992) je u svom radu objedinio njihove definicije te ustanovio nekoliko osnovnih obilježja koja su prisutna u svakoj od njih: vrijednosti su ideje ili vjerovanja o poželjnim ponašanjima ili ciljevima, koja nadilaze pojedinačne situacije, važne su za odabir i procjenu ponašanja i događaja te sačinjavaju sustav vrijednosti – hijerarhijsku strukturu u kojoj su vrijednosti organizirane s obzirom na to koliko ih pojedinac smatra važnima. Iako su različiti modeli vrijednosti prisutni u psihologijskim istraživanjima još od početka dvadesetog stoljeća, dosad se međunarodno najprovjerenijom i najdosljednijom pokazala Schwartzova (1992) teorija univerzalnih sadržaja i strukture vrijednosti. Prema autoru (Schwartz, 1992), postoji deset motivacijskih tipova vrijednosti univerzalnih za ljudsku vrstu (Tablica 1.), koji proizlaze iz tri temeljna zahtjeva ljudskog postojanja: bioloških potreba, potreba vezanih uz društvenu interakciju te potreba vezanih uz djelotvornost skupine i opstanak. Njihova veza s različitim ishodima, poput odabira fakulteta, političke orijentacije, zadovoljstva životom i ponašanja općenito, empirijski je potvrđena (Bardi i Schwartz, 2003; Ferić, 2008; Lindemann i Verkasalo, 2009; Oishi, Diener, Suh i Lucas, 1999).

Tablica 1. *Prikaz osobnih vrijednosti prema Schwartzovoj teoriji univerzalnih sadržaja i strukture vrijednosti (Schwartz, 2012)*

Vrijednost	Ciljevi
Nezavisnost	nezavisnost misli i odabir djelovanja, kreiranje i istraživanje
Poticaj	uzbuđenje, novost i izazovi u životu
Hedonizam	užitak i osjetilno veličanje sebe
Postignuće	osobni uspjeh kroz iskazivanje sposobnosti sukladno društvenim normama
Moć	društveni status i prestiž, kontrola i nadmoć nad ljudima i resursima
Sigurnost	sigurnost i ravnoteža, stabilnost društva, odnosa i sebe
Konformizam	suzdržavanje od djelovanja, pristranosti i poriva za djelovanjem na štetu drugih
Tradicija	poštovanje, predanost i prihvaćanje običaja i ideja koje promiču kultura ili religija
Dobrohotnost	održavanje i povećanje dobrobiti bliskih osoba
Univerzalizam	razumijevanje, vrednovanje, tolerancija i zaštita dobrobiti svih ljudi i prirode

Navedenih deset motivacijskih tipova nisu neovisni te čine kružnu strukturu u koju su vrijednosti smještene tako da su sličnije vrijednosti bliže jedna drugoj (Slika 1.). Schwartz (2012) objašnjava i razloge takve strukture, navodeći zajednička obilježja susjedno smještenih vrijednosti: nezavisnost i poticaj povezuje intrinzično zanimanje za novost i ovladavanje zadacima, poticaj i hedonizam dijele težnju za emocionalno i osjetilno ugodnom pobuđenošću, a hedonizam i postignuće težnju ostvarivanju zadovoljstva vezano uz vlastite potrebe. Osobe usmjerene na vrijednosti postignuća i moći teže socijalnoj nadmoći i poštovanju, a one usmjerene na moć i sigurnost izbjegavanju ili nadilaženju prijetnji uz pomoć upravljanja društvenim odnosima ili resursima. Budući da su tradicija i konformizam smješteni jedno pored drugog (Schwartz, 2012), imaju više susjednih vrijednosti od ostalih sastavnica Schwartzove teorije. Izražena sigurnost i konformizam ukazuju na tendenciju zaštite društvenog poretka i održavanja harmonije u društvenim odnosima, dok tradicija i sigurnost ukazuju na težnju očuvanju postojećih društvenih odnosa koji život čine izvjesnim, sigurnim i predvidljivim. Nadalje, konformizam i tradicija u kombinaciji ukazuju na voljnost podređivanja sebe društveno nametnutim pravilima, dobrohotnost i konformizam ukazuju na normativna ponašanja koja za cilj imaju promicanje bliskih odnosa, a dobrohotnost i tradicija usmjerenost na dobrobit bliskih osoba. Dobrohotnost i univerzalizam ukazuju na usmjerenost na pospješivanje dobrobiti drugih i prerastanje vlastitih sebičnih interesa,

a univerzalizam i nezavisnost na oslanjanje na vlastitu prosudbu, uz uvažavanje raznolikosti postojanja.

Slika 1. Prikaz teorijskih međuodnosa osobnih vrijednosti (Schwartz, 2012)

Iz navedenog je razvidna dinamička dimenzija vrijednosti sadržana u ovoj teoriji – postoje kompatibilni tipovi vrijednosti, koji međusobno pozitivno koreliraju i smješteni su susjedno jedni drugima (primjerice, sigurnost i konformizam), kao i konfliktni tipovi, koji međusobno negativno koreliraju i smješteni su nasuprot jedni drugima (primjerice, sigurnost i nezavisnost). Također, iz korelacija nekog obilježja s jednom od osobnih vrijednosti mogu se izvesti očekivanja i o korelacijama tog obilježja s drugim vrijednostima, temeljem kojih je uobičajeno u matricama korelacija uočiti sinusoidu, koja je posljedica periodičkog rasta i pada korelacija ovisno o tome na kojem se mjestu u Schwartzovom krugu pojedini vrijednosni tip nalazi (Schwartz, 1992). Faktorska analiza provedena nad vrijednosnim tipovima, na domaćem (Ferić, 2007) i stranim internacionalnim uzorcima (Schwartz i Boehnke, 2004) odražava spomenute kompatibilnosti u vidu tvorbe četiriju faktora višeg reda – vlastiti probitak (moć i postignuće), vlastito odricanje (dobrohotnost i univerzalizam), zadržavanje tradicionalnih odnosa (tradicija, konformizam, sigurnost) i otvorenost za promjene (nezavisnost, poticaj i hedonizam). Time je ukazano na zamjetnu invarijantnost strukture osobnih vrijednosti s obzirom na kulturalne razlike između

sudionika. Ipak, Schwartz (1992) pritom ne zanemaruje pojavu manjih odstupanja pojedinih vrijednosti od njihovog teorijskog smještaja, primijećenu i na hrvatskom (Ferić, 2007; Švigir, 2016) i drugim uzorcima susjednih zemalja (Babarović i Šverko, 2011; Verkasalo, 2009), što otvara prostor daljnjim istraživanjima njihove strukture u kontekstu hrvatske kulture.

Osobine ličnosti

No, jednako kao što je moguće postaviti pitanje o tome što stoji iza različitih ciljeva koje si postavljamo i načina na koji se odabiremo ponašati, moguće je zapitati se i što stoji iza vrijednosti, odnosno kako dolazi do međuosobnih razlika u vrijednostima. Zbog čega bi nekim ljudima bilo važno slijediti pravila i ne isticati se dok su u skupini, dok bi drugima više odgovaralo suprotno? Barem djelomičan odgovor na to pitanje trebao bi se skrivati u strukturi ličnosti, koju je moguće definirati kao relativno nepromjenjiv obrazac (odabira) ponašanja, (usmjeravanja) razmišljanja i (oblikovanja) doživljavanja koji je karakterističan za pojedinca (Pervin, Cervone i John, 2005). S obzirom na sličnost u područjima djelovanja vidljivu iz sličnosti njihovih definicija, jasno je da su osobine ličnosti i osobne vrijednosti isprepleteni, međuzavisni konstrukti. Iako već postoje meta-analize istraživanja odnosa osobina ličnosti iz Velepeterog modela i vrijednosti (primjerice Parks-Leduc, Feldman i Bardi, 2015), istraživanja koja bi uključivala modele ličnosti koji sadrže neku vrstu moralnog vrednovanja pojedinca još uvijek su rijetka. Stoga je u ovom radu u fokusu model ličnosti s istaknutim elementom (negativnog, društveno nepoželjnog) vrednovanja: model Mračne trijade, čija se vrijednosna zasićenost ogleda u rezultatima jednog od provedenih istraživanja, u kojem se ovaj model pokazao prediktivnijim za osobne vrijednosti od Velepeterog modela ličnosti (Persson, 2014).

Tijekom posljednjih petnaestak godina, model Mračne trijade ličnosti privukao je mnogo pažnje istraživača, posebice zbog primjenjivosti u području socijalnih odnosa i antisocijalnog ponašanja, strategija odabira romantičnih partnera, ponašanja tijekom obrazovanja i u radnom okruženju (Furnham, Richards i Paulhus, 2013). Tri komponente modela, makijavelizam (sklonost amoralnim radnjama i manipulaciji), narcizam (vrednovanje sebe kao dominantnog) i psihopatija (traženje uzbuđenja, nepromišljenost, izostanak empatije), međusobno su prožete težnjom vlastitoj promociji, dvoličnošću, emocionalnom hladnoćom i agresivnošću (Paulhus i Williams, 2002), a

njihove visoke negativne korelacije s poštenjem/poniznošću u HEXACO modelu ličnosti (Lee i Ashton, 2005) opravdavaju „mrak“ naznačen i u samom imenu modela. Pritom se podjednako nepoželjnošću ističu makijavelizam i psihopatija, zbog čega su prozvani “zlim duetom” (Rauthmann i Kolar, 2013), dok se narcizam procjenjuje nešto manje društveno nepoželjnim. Navedeni konstrukti potječu iz kliničke prakse (narcizam) ili su usko vezani uz nju, poput psihopatije i makijavelizma (Jakšić, Čuržik i Jakovljević, 2012; Paulhus i Williams, 2002).

Mračna trijada u kliničkom kontekstu

DSM-5 (APA, 2013) u klasteru dramatičnih poremećaja ličnosti definira dva poremećaja koja u svojoj suvremenoj verziji opisuju kako bi se osobe s visoko izraženim osobinama Mračne trijade uobičajeno trebale ponašati – narcisoidni i antisocijalni. Sama činjenica da su uvršteni u isti klaster ukazuje na njihovu isprepletenost i relativno čest komorbiditet (APA, 2013). Ukoliko se na komorbiditet gleda kao na korelaciju, moguće je povući poveznicu između njega i korelacija triju osobina Mračne trijade (Paulhus i Jones, 2002). Iako su instrumenti kojima se mjeri Mračna trijada prilagođeni općoj populaciji, viši rezultati mogu ukazivati na veću sličnost pojedinca ponašanju, načinu razmišljanja i emocionalnim reakcijama tipičnim za osobe s pripadnim poremećajem ličnosti.

Raskin i Hall (1979; prema Paulhus i Williams, 2002) prvi su pokušali narcisoidni poremećaj ličnosti prikazati kao dimenziju, a ne kao kategoriju, te prilagoditi način njegovog mjerenja da bude primjeren općoj populaciji. Prema dimenzionalnom modelu poremećaja ličnosti prikazanom u trećem odjeljku DSM-5 (APA, 2013), narcisoidne osobe samopoštovanje i samoodređenje prekomjerno crpe iz drugih osoba, uz pretjerano veličanje sebe, pri čemu emocionalna regulacija ovisi o trenutnoj razini samopoštovanja. Postavljanje ciljeva uglavnom je usmjereno na dobivanje pažnje i odobravanja od drugih, a osobni standardi su ili izrazito visoki kako bi osoba na sebe mogla gledati kao posebnu ili preniski kako bi se učestalo postizao uspjeh, pri čemu osoba često nije svjesna svoje motivacije. Sposobnost prepoznavanja i identificiranja s potrebama drugih snižena je, dok su u prvom planu njihove reakcije, posebice onih koje pojedinac smatra bliskima. Općenito, dolazi do precjenjivanja ili podcjenjivanja vlastitog učinka na druge, dok su odnosi površni i usmjereni na regulaciju samopoštovanja, uz prevladavanje težnje za

dominacijom i osobnim dobitkom. Dominantan je osjećaj vlastite veličine, u vidljivom ili prikrivenom obliku, uz sveprisutno traženje njihove pažnje i divljenja. Iako manipulativnost, sklonost prijevarama i izostanak krivnje nisu dijagnostički kriteriji za narcisoidni poremećaj ličnosti (APA, 2013), odnosno narcizam (Grigoras i Wille, 2017), mogu se pojaviti u njegovoj malignoj formi (APA, 2013).

Tako definirani maligni narcizam, u odnosu na tipični, preuzima neke odlike antisocijalnog poremećaja ličnosti definiranog prema alternativnom modelu poremećaja ličnosti iz DSM-5 (APA, 2013), što nije iznenađujuće kada se tumači iz konteksta Mračne trijade zbog spomenutih interkorelacija njezinih triju dimenzija (Paulhus i Jones, 2014; Paulhus i Williams, 2002). Za razliku od narcizma koji je proizašao iz narcisoidnog poremećaja ličnosti, psihopatija kao istraživački konstrukt potaknula je razvoj antisocijalnog poremećaja ličnosti kao dijagnoze (Few, Lynam, Maples, MacKillop i Miller, 2015). Stoga valja imati na umu da je donedavno podudarnost psihopatije i antisocijalnog poremećaja ličnosti bila manja od podudarnosti narcizma i narcisoidnog poremećaja ličnosti, te poistovjećivanje navedenih pojmova, iako često (Jakšić i sur., 2012), nije bilo opravdano. Kao što potonji autori sugeriraju u svom preglednom radu, empirijski podaci pokazuju da je antisocijalni poremećaj ličnosti, s obzirom na to kako je izvorno definiran u DSM-5 (APA, 2013) i njegovim prethodnim verzijama, istovremeno preširoko i preusko zahvaćao psihopatiju. Preširoko, jer je nudio velik broj ponašajnih kriterija koji su dobro opisivali ponašajna obilježja psihopatije, ali i drugih poremećaja ličnosti, dok ga s druge strane zahvaća preusko jer zanemaruje emocionalnu, kognitivnu i interpersonalnu domenu psihopatije, kao što su površni šarm, grandioznost, sklonost manipulaciji ili patološko laganje. Ipak, u DSM-5 dodan je i alternativni pristup poremećajima ličnosti (APA, 2013), kojim je redefiniran i sam antisocijalni poremećaj ličnosti. Time se prema nekim autorima on puno bolje uskladio sa psihopatijom (Strickland, Drislane, Lucy, Krueger i Patrick, 2013), iako još uvijek postoji otvoren prostor za daljnja poboljšanja u vidu uključivanja dodatnih faceta psihopatije (Few i sur., 2015).

Prema dimenzionalnom, alternativnom modelu poremećaja ličnosti (APA, 2013), identitet osobe s antisocijalnim poremećajem ličnosti obilježavaju egocentrizam te moć, probitak i užitak kao izvori samopoštovanja. Ciljevi se baziraju na veličanju sebe, a obilježavaju ih i izostanak prosocijalnih i osobnih standarda te prilagodbe pravno ili kulturno normativnom i etičkom ponašanju. Manje brinu o osjećajima, potrebama i patnji drugih, agresivni su te ne pokazuju

žaljenje ako povrijede nekog ili izazovu nepravdu – nerijetko i uživaju u njoj. Primarni interes za povezivanje s drugima im je iskorištavanje, pomoću prijevare ili prisile, stoga imaju teškoća s ostvarivanjem bliskih odnosa. Drugima manipuliraju pomoću dominantnosti ili zastrašivanja, lažnih izgovora, šarma, zavodjenja, laskanja ili ulagivanja. Nepošteni su i skloni prijeverama i izmišljotinama te imaju iskrivljenu sliku o sebi. Lako su razdražljivi i često ljuti, zlonamjerni i osvetoljubivi. Upuštaju se u riskantne, opasne i potencijalno štetne aktivnosti, bez prave potrebe i obzira na njihove posljedice. Često su takvi nepromišljeni pothvati odraz dosade, podcjenjivanja opasnosti te nepriznavanja vlastitih granica. Iz navedenog je razvidna i impulzivnost te teškoće u postavljanju i postupnom ostvarivanju planova, a nazire se i neodgovornost i nepoštovanje financijskih i drugih obaveza, dogovora i obećanja. Povrh navedenih obilježja koje dijele, DSM-5 s ciljem dodatnog približavanja dvaju pojmova omogućuje naknadnu specifikaciju psihopatskog antisocijalnog poremećaja ličnosti, za koji su povrh navedenog karakteristični i izostanak anksioznosti i straha, koji odražavaju otpornost na stres, te odvažan stav u društvu, kojim se može prikrivati neprihvatljiva ponašanja i dodatno isticati društvenu moć.

Treća osobina ličnosti modela Mračne trijade prozvana je makijavelizmom. Osmislili su ju Christie i Geis (1970) prilagođavajući tvrdnje iz knjige „Vladar“ Niccola Machiavellia (Christie i Geis, 1970) u ljestvicu za mjerenje ličnosti te ju, za razliku od psihopatije, karakterizira promišljenost, planiranje te povrh svega manipulacija (Williams i Paulhus, 2002). To je potvrđeno i istraživanjem Grigoras i Wille (2016), kojim se ukazalo na sličnosti psihopatije i makijavelizma u gotovo svim domenama suvremene dimenzionalne patologije ličnosti prema DSM-5 (APA, 2013) osim dezinhibicije, koja je karakteristična za psihopatiju, ali ne i za makijavelizam. Navedenim je moguće objasniti razlike u životnim ishodima makijavelista i psihopata, koji su negativno korelirani sa psihopatijom, ali uglavnom nisu korelirani s makijavelizmom (Jonason, Li i Czarna, 2013). Potonji autori su ukazali da je višim rezultatom na ljestvici psihopatije, ali ne i makijavelizma, moguće predvidjeti slabiji uvid, planiranje i kontrolu, lošiju kvalitetu roditeljskih odnosa te niže zadovoljstvo romantičnim odnosima te slabije izražene altruizam i religioznost. Dodatni argument za razmatranje makijavelizma u kontekstu psihopatologije jest ranije istraživanje u kojem se pokazalo da osobe s antisocijalnim poremećajem ličnosti, definiranom prema DSM IV, postižu više rezultate na ljestvici makijavelizma od opće populacije (Rada, Taracena i Rodriguez, 2004).

Dosadašnja istraživanja odnosa mračne trijade i osobnih vrijednosti

Iako rijetka, dosad objavljena istraživanja pružala su neku vrstu uvida u odnos „zla“ i osobnih vrijednosti. Tako je istraživanje provedeno na studentskom uzorku u kojem je primijenjen HEXACO model ličnosti ukazalo na pozitivne korelacije dimenzije poštenje/poniznost s dobrohotnošću, sigurnošću, tradicijom i univerzalizmom, a negativne s poticajem, moći i hedonizmom (Pozzebon i Ashton, 2009). S druge strane, Feldman, Chao, Farh i Bardi (2015) svojim su istraživanjem pokazali da su vrijednosti vlastitog probitka (moć i postignuće) pozitivno, a vrijednosti vlastitog odricanja (dobrohotnost i univerzalizam) te zadržavanja tradicionalnih odnosa (konformizam, tradicija, sigurnost) negativno povezane s različitim oblicima neetičnog ponašanja. Jonason, Strosser, Kroll, Duineveld i Baruffi (2015) u svojem istraživanju provedenom na uzorku njemačkih odraslih građana osobine Mračne trijade mjerili upitnikom Prljavih dvanaest (*Dirty Dozen*, DD; Jonason i Webster, 2010), a osobne vrijednosti pomoću Prikaza osobnih vrijednosti (*Portrait Values Questionnaire*, PVQ-21; Schwartz i sur., 2001). Autori su rezultate prikazali samo na razini četiriju osobnih vrijednosti višeg reda, a unatoč isprva bogatoj matrici značajnih korelacija, matrica izračunatih regresijskih koeficijenata pokazala se siromašnijom. Pritom je utvrđeno da se temeljem izraženijeg makijavelizma i psihopatije može predvidjeti nižu sklonost zadržavanju tradicionalnih odnosa, temeljem izraženije psihopatije slabiju sklonost vlastitom odricanju, dok su se rezultati narcizma pokazali vrlo dobrim prediktorima težnje vlastitom probitku.

Više autora u svojim je istraživanjima koristilo Kratki upitnik Mračne trijade (*Short Dark Triad*, SD3; Paulhus i Jones, 2014) u operacionalizaciji Mračne trijade, čiji su radovi i rezultati opisani u nastavku. Persson (2014) je proveo dvodijelno istraživanje na švedskim i američkim studentima, pri čemu je u operacionalizaciji osobnih vrijednosti u prvom dijelu istraživanja koristio PVQ-40 (Schwartz i sur., 2001), a u drugom PVQ-RR (Cieciuch, Davidov, Vecchione, Beierlein i Schwartz, 2014). Na njegovo se istraživanje nadovezuje se ono Kajoniusa, Perssona i Jonasona (2015), provedeno na uzorku sličnog dobnog i nacionalnog sastava, uz jedinu metodološku razliku u vidu korištenja PVQ-21 (Schwartz i sur., 2001) u operacionalizaciji osobnih vrijednosti. Njihove su rezultate provjerili Balakrishnan, Plouffe i Saklofske (2017) na uzorku kanadskih studenata pri

čemu su s ciljem dobivanja što potpunijih rezultata uz SD3 kao upitnik Mračne trijade dodatno uključeni i upitnik psihopatije SRP-III-R (Forth, Brown, Hart i Hare, 1996), upitnik makijavelizma Mach-IV (Christie i Geis, 1970) i upitnik narcizma NPI (Raskin i Hall, 1979), dok su osobne vrijednosti bile operacionalizirane pomoću PVQ-21.

Usporedbom rezultata svih pet dosad objavljenih istraživanja (dvodijelno istraživanje Perssona (2014), istraživanje Kajoniusa i suradnika (2015) te dvojako mjerenje u istraživanju Balakrishnana i suradnika (2017)), nazire se sljedeći obrazac korelacija: u svim istraživanjima sve tri osobine Mračne trijade pozitivno koreliraju s postignućem i moći, odnosno vrijednostima vlastitog probitka. Osim toga, svim istraživanjima je zajednička i negativna povezanost narcizma i psihopatije s konformizmom te njihova pozitivna povezanost s vrijednošću poticaja. Dosljedno je u svim istraživanjima utvrđena i pozitivna povezanost psihopatije i hedonizma te negativna povezanost psihopatije i tradicije. Manje dosljedno, u četiri od pet prikaza rezultata, zamijećena je i negativna povezanost tradicije s makijavelizmom i narcizmom, negativna povezanost sigurnosti s narcizmom i psihopatijom, negativna povezanost univerzalizma s makijavelizmom te pozitivna povezanost narcizma i hedonizma. Unatoč zamjetnim sličnostima u rezultatima istraživanja, bitno je uočiti i neke nedosljednosti, kako s teorijom o univerzalnim vrijednostima, tako i s modelom Mračne trijade. Unatoč navodu su Kajoniusa i suradnika (2015) da vrijednosti vlastitog probitka najbolje i dosljedno opisuju Mračnu trijadu, njima suprotne vrijednosti vlastitog odricanja nisu dosljedno korelirale s njom te se uglavnom radilo o niskim korelacijama. Osim toga, ne samo da nije dosljedno ukazano na povezanost psihopatije i nezavisnosti koja bi se, prema ranijem opisu psihopatije, mogla očekivati, već su Kajonius i suradnici (2015) utvrdili da je ta povezanost negativna, a Balakrishnan i suradnici (2017) pokazali su da je sa psihopatijom čak srednje pozitivno povezana osobna sigurnost, a negativno nacionalna. Dodatna nedoumica proizlazi iz nalaza potonjih autora da korelacije osobnih vrijednosti s makijavelizmom uvelike ovise o primijenjenom mjernom instrumentu.

Uzevši u obzir interkorelacije između osobnih vrijednosti, Persson (2014) i Kajonius i suradnici (2015) prikazali su i regresijske koeficijente u predikciji Mračne trijade pomoću osobnih vrijednosti kako bi provjerili individualni doprinos svake od njih. Usporedbom rezultata utvrđeno je slaganje oko univerzalizma, moći i postignuća kao prediktora makijavelizma, iako je Perssonovim istraživanjem (2014) kao prediktor utvrđena i tradicija, a istraživanjem Kajoniusa i

suradnika (2015) i dobrohotnost. Iste tri osobne vrijednosti, univerzalizam, postignuće i moć, utvrđene su u oba istraživanja i kao prediktori narcizma, dok su Kajonius i suradnici (2015) kao prediktore dodatno zabilježili sigurnost i poticaj. Prema Perssonovim (2014) rezultatima, sigurnost i moć pokazali su se jedinim prediktorima psihopatije, dok su Kajonius i suradnici (2015) povrh navedenih kao prediktore psihopatije utvrdili i konformizam, poticaj i hedonizam. Unatoč metodološkoj sličnosti u spominjanim istraživanjima, navedene razlike u dobivenim nalazima, kao i sama oskudnost dostupnih radova, nisu zanemarive.

Budući da je empirijski već utvrđeno da osobine Mračne trijade imaju različite ishode u različitim kulturama (Jonason, Li i Czarna, 2013), a sam Schwartz (1992) navodi da se vrijednosne orijentacije također razlikuju ovisno o kulturi, moguće je očekivati i kulturalne razlike u odnosima između navedenih konstrukata. Stoga se nedostatak istraživanja ovog tipa provedenog na sudionicima hrvatske kulture, različite od američke, švedske i kanadske, može smatrati opravdanjem za njegovu provedbu. Različite strategije prikaza rezultata također ukazuju na potrebu za replikacijom istraživanja, uz prikaz rezultata na način usporediv s prethodno navedenim radovima kako bi se dodatno provjerila povezivost njihovih nalaza. Osim toga, općenito je primjenom ovog modela ličnosti i istraživanjem njegovih odnosa s osobnim vrijednostima moguće opisati i mračnu stranu vrijednosti, odnosno vrednota, te s jedne strane utvrditi koje su vrijednosti karakteristične za osobe s visoko izraženim osobinama Mračne trijade, ali i kako se s obzirom na vrijednosne orijentacije osobe s visoko izraženom pojedinom sastavnicom Mračne trijade razlikuju.

Ciljevi i problemi

Opći cilj ovog istraživanja bio je utvrditi odnose između osobina Mračne trijade i osobnih vrijednosti prema Schwartzovom (2012) modelu.

Prvim problemom ovog istraživanja nastojalo se provjeriti postoji li povezanost između osobina ličnosti iz modela Mračne trijade i osobnih vrijednosti prema Schwartzovom modelu. Pritom se očekivalo potvrditi nalaze o povezanosti vrijednosti vlastitog probitka (moć, postignuće) i hedonizma s osobinama Mračne trijade (Balakrishnan i sur., 2017; Kajonius i sur., 2015), dok

zbog raznolikih nalaza u prethodnim istraživanjima nisu izvođene hipoteze o odnosima ostalih osobnih vrijednosti s osobinama Mračne trijade.

Drugim se istraživačkim problemom nastojalo provjeriti faktorsku strukturu upitnika PVQ-21, s ciljem formiranja osobnih vrijednosti višeg reda kako bi se stekla šira slika o odnosu osobnih vrijednosti i Mračne trijade. Pritom je bilo moguće hipotetizirati o različitim ishodima, budući da se oni razlikuju s obzirom na to provodi li se faktorska analiza na sirovim ili ipsatiziranim rezultatima sudionika (Verkasalo i sur., 2009). Iako Schwartz (2012) opisuje četiri povezane vrijednosti višeg reda (vlastiti probitak, vlastito odricanje, otvorenost za promjene i zadržavanje tradicionalnih odnosa), takvi su rezultati uglavnom dobiveni na starijim upitnicima vrijednosti (primjerice, SVS) te se, sukladno ranijem istraživanju provedenom na podacima prikupljenim na slovenskom i grčkom uzorku (Verkasalo i sur., 2009), očekivalo utvrditi dvofaktorsku strukturu koja bi odražavala dimenzije vlastiti probitak - vlastito odricanje i otvorenost za promjene – zadržavanje tradicionalnih odnosa.

Trećim se istraživačkim problemom nastojalo ispitati odnos osobnih vrijednosti višeg reda, dobivenih kao odgovor na drugi istraživački problem, i osobina Mračne trijade. Pritom se, temeljem rada Jonasona i suradnika (2015), očekivalo potvrditi izraženije osobine Mračne trijade kao prediktore izraženijih vrijednosti individualnih interesa (otvorenost za promjene i vlastiti probitak), a manje izraženih vrijednosti kolektivnih interesa (zadržavanje tradicionalnih odnosa i vlastito odricanje).

Metoda

Sudionici

Prigodni uzorak korišten u ovom istraživanju činili su studenti različitih fakulteta s područja Republike Hrvatske, koji su obaviješteni o istraživanju i regrutirani putem društvenih mreža. Od 510 studenata, 291 (57%) ih je bilo ženskog spola, prosječna dob iznosila je 22,15 godina ($sd = 3,51$), a najviše ih je studiralo na području grada Zagreba (82,6%). Najzastupljeniji su bili studenti računarstva (14,5%), psihologije (13,1%), elektrotehnike (9,2%) te ekonomije (6,5%).

Instrumenti

Kao mjera osobina ličnosti primijenjen je Kratki upitnik Mračne Trijade (*Short Dark Triad*; SD3; Jones i Paulhus, 2014), pri čemu je svaka od osobina (narcizam, makijavelizam, psihopatija) procjenjivana uz pomoć devet čestica (primjerice, „*Prosječna sam osoba.*“) na ljestvici Likertovog tipa od pet razina, pri čemu je najniža vrijednost (1) označavala sudionikovo potpuno neslaganje, a najviša (5) potpuno slaganje s pročitanim tvrdnjom. Upitnik je ranije provjeravan na hrvatskom uzorku, pri čemu je zadržana trofaktorska struktura sukladna izvorno dobivenoj, a pouzdanost ljestvica bila je umjereno visoka ($\alpha = ,74$ za makijavelizam, $\alpha = ,69$ za narcizam i $\alpha = ,73$ za psihopatiju; Wertag, Vrselja i Tomić, 2011), kakvim se pokazala i u ovom istraživanju ($\alpha = ,79$ za makijavelizam, $\alpha = ,64$ za narcizam i $\alpha = ,67$ za psihopatiju). Konačni rezultat formira se zasebno za svaki od triju navedenih faktora, a računa kao prosječna vrijednost pripadnih mu čestica.

Upitnik Prikaz osobnih vrijednosti (eng. *Portrait values questionnaire*; PVQ; Schwartz i sur., 2001), konstruiran za primjenu u *European Social Survey-u* (ESS), predstavlja noviji, konkretniji i manje kognitivno iscrpljujuć način mjerenja osobnih vrijednosti u usporedbi s izvornim oblikom Schwartzovog upitnika vrijednosti (*Schwartz Value Survey*; SVS; Schwartz, 1992; prema Bardi i Schwartz, 2013). Pritom se pomoću 21 čestice mjeri 10 tipova motivacijskih vrijednosti (nezavisnost, poticaj, hedonizam, sigurnost, konformizam, postignuće, moć, tradicija, dobrohotnost i univerzalizam). Svaki od tipova operacionaliziran je pomoću dvije čestice uz iznimku univerzalizma, koji je operacionaliziran korištenjem triju čestica. Čestice se sastoje od tvrdnji kojima se opisuje neodređena zamišljena osoba, a zadatak sudionika jest procijeniti koliko su slični opisanoj osobi, tako da najniža vrijednost (1) označava da sudionik uopće nije sličan osobi, a najviša (6) označava da je sudionik vrlo sličan procjenjivanoj osobi. Konačni se rezultat formira zasebno za svaku od osobnih vrijednosti, kao prosjek sudionikovih odgovora na čestice pripadne pojedinoj vrijednosti. Psihometrijska provjera upitnika u Hrvatskoj pokazala je kako su koeficijenti unutarnje konzistencije 10 osnovnih vrijednosti niski, budući da je pouzdanost računata na razini dviju čestica, ali na razini četiriju osobnih vrijednosti višeg reda rezultati upućuju na zadovoljavajuću pouzdanost (Ferić, 2008). Budući da se podjela na faktore višeg reda zasnivala na multidimenzionalnom skaliranju rezultata dobivenih na SVS-u (Ferić, 2007), a postojeće provjere faktorske strukture PVQ na hrvatskom uzorku ukazuju na određena odstupanja od teorije

(Babarović i Šverko, 2011; Švigir, 2016), ona je dodatno u ovom istraživanju provjerena eksploratornom faktorskom analizom. Pritom je sukladno Schwartzovoj uputi (1992) provedena ipsatizacija rezultata (oduzimanje aritmetičke sredine procjena svih vrijednosti od procjene svake pojedinačne vrijednosti), s ciljem poništavanja posljedica procjenjivačkih tendencija sudionika. One predstavljaju pojavu da neki sudionici procjenjuju sve vrijednosti važnima, a drugi sve manje važnima, a smatra ih se primarnih uzrokom narušene faktorske strukture dobivene u nekim istraživanjima (Verkasalo i sur., 2009; Charalampi, Michalopoulou i Richardson, 2015).

Postupak

Istraživanje je provedeno *online*, tijekom srpnja i kolovoza 2015. godine. Nakon opisivanja svrhe istraživanja, jamstva povjerljivosti podataka te informiranja o pravu na odustajanje u bilo kojem trenutku, bez ikakvih posljedica, i dobrovoljnosti sudjelovanja, sudionici su klikom na tipku „dalje“ označili da su razumjeli uvjete istraživanja te da na njih pristaju. Svi sudionici najprije su rješavali PVQ-21, a zatim SD3. Nakon završetka ispunjavanja, sudionicima je ponuđena mogućnost dobivanja povratnih informacija, o čemu su se izjašnjavali upisivanjem e-mail adrese na koju su spomenuti podaci kasnije i dostavljeni. Povratna informacija bila je sačinjena od kratkog opisa dviju sudionikovih najizraženijih i dviju najmanje izraženih osobnih vrijednosti (na primjer, *Cijenite kreativnost, znatiželju i istraživanje novih stvari. Želite biti slobodni i sami određivati ciljeve u svome životu. Posebno vrednujete iskrena prijateljstva, odanost i spremnost na opraštanje, a smisao života vidite u pomaganju ljudima s kojima ste okruženi. Ne volite uzbuđenja, novost ni izazove pa Vam uzbudljiv i raznovrstan život nisu od velike važnosti. Ugoda, zadovoljstvo i uživanje u životu nisu Vaši prioriteti.*“ Za statističku obradu podataka, primjenjivani su programi SPSS (v.23) i R (v.3.4.0.), a od postupaka su računate korelacije nultog reda i regresije Mračne trijade i osobnih vrijednosti. Kako bi se utvrdila struktura osobnih vrijednosti, primjenjena je faktorska analiza, dok je odnos tako dobivenih rezultata i osobina Mračne trijade provjeren analizom traga te prikazan strukturalnim modelom.

Rezultati

Prikaz rezultata organiziran je tako da se u prvom dijelu opisuju odnosi Mračne trijade i osobnih vrijednosti na osnovnoj razini, a u drugom postupak formiranja i sadržaj osobnih vrijednosti višeg reda. U trećem se dijelu istražuju odnosi Schwartzovih osobnih vrijednosti višeg reda (dobivenih u drugom dijelu rezultata) i osobina Mračne trijade, pri čemu su potonji odnosi prikazani strukturalnim modelom.

Odnos osobnih vrijednosti osnovne razine i Mračne trijade

Ovaj pododjeljak započinje opisom izračunatih deskriptivnih podataka, uz osvrt na zanimljivije podatke iz matrice korelacija osobnih vrijednosti i Mračne trijade, a završava prikazom nezavisnih doprinosa pojedinih osobnih vrijednosti u predviđanju osobina Mračne trijade. Pritom je zbog većeg broja provedenih statističkih usporedbi primijenjena Benjamini-Hochberg FDR korekcija (Benjamini i Hochberg, 1995). Njome se, za razliku od uobičajene Bonferonnijeve korekcije, kontrolira maksimalan udio pogrešno odbačenih nul-hipoteza u ukupnom broju odbačenih nul-hipoteza (Howell, 2010), čime se postiže zadovoljavajuća strogost usporedbi, uz veću statističku snagu (Williams, Jones i Tukey, 1999).

Tablica 1. Deskriptivni podaci osobnih vrijednosti i osobina Mračne trijade izračunati na hrvatskom uzorku ($N = 510$)

	<i>M</i>	<i>C</i>	<i>SD</i>	mjere asimetrije			<i>Min</i>	<i>Max</i>
				z_{asim}	K-S z	K-S p		
Nezavisnost	4,74	5,00	0,88	-5,85	0,14	<,001	1,50	6,00
Poticaj	3,72	3,50	1,17	-0,13	0,10	<,001	1,00	6,00
Hedonizam	4,25	4,50	1,09	-3,39	0,12	<,001	1,00	6,00
Postignuće	3,64	3,50	1,10	-0,09	0,10	<,001	1,00	6,00
Moć	3,21	3,00	1,07	2,02	0,12	<,001	1,00	6,00
Sigurnost	3,82	4,00	1,15	-2,42	0,11	<,001	1,00	6,00
Konformizam	3,42	3,50	1,16	-0,06	0,10	<,001	1,00	6,00
Tradicija	3,27	3,00	1,18	2,02	0,11	<,001	1,00	6,00
Dobrohotnost	4,95	5,00	0,85	-8,21	0,18	<,001	2,00	6,00
Univerzalizam	4,73	4,67	0,77	-6,33	0,13	<,001	1,00	6,00
Makijavelizam	2,95	3,00	0,58	-1,55	0,07	<,001	1,33	4,44
Narcizam	2,76	2,78	0,54	1,07	0,05	,006	1,22	4,56
Psihopatija	2,20	2,22	0,52	3,61	0,06	<,001	1,00	4,11

Prema rezultatima prikazanim u tablici 1., nazire se da sudionici najviše vrednuju dobrohotnost, univerzalizam i nezavisnost, a najmanje moć i tradiciju, dok je od osobina Mračne trijade za njih najmanje karakteristična psihopatija. Ono što se također primjećuje su odstupanja od pretpostavke normalnosti distribucija rezultata – prema rezultatima Kolmogorov-Smirnovljevog testa s Lilliefors korekcijom (u tablici: K-S z i K-S p), raspodjela ni jedne od varijabli nije normalna. S druge strane, koeficijent asimetrije (u tablici: z_{asim}) pokazuje da su raspodjele poticaja, postignuća, konformizma, makijavelizma i narcizma simetrične, raspodjele nezavisnosti, hedonizma, sigurnosti, dobrohotnosti i univerzalizma negativno asimetrične, a raspodjele moći, tradicije i psihopatije pozitivno asimetrične. Iako je time naizgled prekršen jedan od preduvjeta različitih statističkih postupaka, valja imati na umu da prema Teoremu centralne granice, ukoliko je uzorak dovoljno velik, teorijska normalnost raspodjele rezultata može se pretpostaviti te pretpostavka o njoj ne mora nužno proizlaziti iz distribucije samih rezultata (Field, 2013). Budući da je u ovom uzorku prikupljeno 510 sudionika, parametrijski testovi primijenjeni u nastavku trebali bi biti robusni na spomenuta odstupanja raspodjela od normalne (Field, 2013; Saki i Tabesh, 2014).

Tablica 2. Matrica korelacija osobnih vrijednosti i osobina Mračne trijade (N = 510)

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)
(1) Nezavisnost	-	,35**	,09*	,07	,01	-,08	-,11*	-,10*	,08	,25**	-,10*	,15**	,03	,03
(2) Poticaj		-	,44**	,13**	,13**	-,20**	-,21**	-,18**	,14**	,15**	,01	,29**	,24**	,23**
(3) Hedonizam			-	,32**	,33**	,09*	-,08	-,12*	,14**	,07	,21**	,29**	,24**	,32**
(4) Postignuće				-	,72**	,24**	,17**	-,08	,07	,14**	,35**	,41**	,21**	,43**
(5) Moć					-	,23**	,16**	-,10*	-,01	,06	,50**	,33**	,30**	,50**
(6) Sigurnost						-	,44**	,35**	,21**	,17**	,18**	-,02	-,16**	,01
(7) Konformizam							-	,40**	,17**	,12*	,10*	-,11*	-,27**	-,11*
(8) Tradicija								-	,30**	,08	-,09*	-,27**	-,27**	-,27**
(9) Dobrohotnost									-	,33**	-,22**	,02	-,18**	-,17**
(10) Univerzalizam										-	-,08	,05	-,11*	-,06
(11) Makijavelizam											-	,30**	,49**	,80**
(12) Narcizam												-	,31**	,70**
(13) Psihopatija													-	,78**
(14) Mračna trijada														-

* $FDR < ,05$; ** $FDR < ,01$

Iz tablice 2. vidljive su pozitivne korelacije susjednih osobnih vrijednosti. Tako je utvrđena povezanost nezavisnosti i poticaja ($r = ,35; p < ,001$), poticaja i hedonizma ($r = ,44; p < ,001$), hedonizma i postignuća ($r = ,32; p < ,001$), postignuća i moći ($r = ,71; p < ,001$), moći i sigurnosti ($r = ,23, p < ,001$), sigurnosti s konformizmom ($r = ,44; p < ,001$) i tradicijom ($r = ,35; p < ,001$), konformizma ($r = ,17; p < ,001$) i tradicije ($r = ,30; p < ,001$) s dobrohotnošću, dobrohotnosti s univerzalizmom ($r = ,33; p < ,001$) te univerzalizma s nezavisnošću ($r = ,25; p < ,001$). Takvi rezultati ukazuju na zadovoljenost jedne od pretpostavki kružnog modela osobnih vrijednosti (Schwartz, 1992, 2012), prema kojoj su susjedne vrijednosti smještene blizu upravo zato što koreliraju. Iz kružnog modela proizlazi i druga pretpostavka, prema kojoj bi vrijednosti sa suprotnih dijelova kružnice trebale biti negativno povezane. Ona je potvrđena jedino u odnosu hedonizma sa suprotstavljenim vrijednostima sigurnosti ($r = -,20; p < ,001$), konformizma ($r = -,21; p < ,001$) i tradicije ($r = -,18; p < ,001$). No, budući da su i navedene korelacije niske i objašnjavaju manje od 5% zajedničke varijance spomenutih vrijednosti, a većina se korelacija nije pokazala značajnima, dok je kod nekih zabilježena i povezanost čiji je predznak suprotan teorijski očekivanom (primjerice, pozitivne korelacije dobrohotnosti s hedonizmom ($r = ,14; p < ,001$) i postignućem ($r = ,14; p < ,001$), može se zaključiti kako ova pretpostavka kružnog modela nije zadovoljena, što ukazuje na potrebu za dodatnom provjerom faktorske strukture ponajprije samog upitnika, a zatim njime mjerenih vrijednosti. Glede interkorelacija osobina Mračne trijade, dobiveni rezultati ukazuju na teorijski očekivano preklapanje triju dimenzija, najizraženije između psihopatije i makijavelizma ($r = ,49; p < ,001$), a nešto niže između narcizma i psihopatije ($r = ,31; p < ,001$) te narcizma i makijavelizma ($r = ,30; p < ,001$).

U pogledu odnosa osobnih vrijednosti i Mračne trijade, visinom i dosljednošću ističe pozitivna povezanost moći s cjelokupnom Mračnom trijadom ($r = ,50; p < ,001$ s makijavelizmom, $r = ,33; p < ,001$ s narcizmom, $r = ,30; p < ,001$ sa psihopatijom te $r = ,50; p < ,001$ s Mračnom trijadom općenito), a slično se pokazalo i za postignuće ($r = ,35; p < ,001$ s makijavelizmom, $r = ,41; p < ,001$ s narcizmom, $r = ,21; p < ,001$ sa psihopatijom te $r = ,43; p < ,001$ s Mračnom trijadom općenito), hedonizam ($r = ,21; p < ,001$ s makijavelizmom, $r = ,29; p < ,001$ s narcizmom, $r = ,24; p < ,001$ sa psihopatijom te $r = ,32; p < ,001$ s Mračnom trijadom općenito) i poticaj ($r = ,29; p < ,001$ s narcizmom, $r = ,24; p < ,001$ sa psihopatijom te $r = ,23; p < ,001$ s Mračnom trijadom općenito). Iz navedenog proizlazi da su vrijednosti vlastitog probitka, a u nešto manje dosljednoj mjeri i vrijednosti otvorenosti za promjenu, pozitivno povezane s osobinama Mračne trijade. S

druge strane, njima suprotne vrijednosti vlastitog odricanja (dobrohotnost i univerzalizam), kao ni ostatak osobnih vrijednosti nisu konzistentno značajno korelirale s osobinama Mračne trijade, izuzev tradicije ($r = -,09$; $p < ,01$ s makijavelizmom, $r = -,27$; $p < ,001$ s narcizmom, $r = -,27$; $p < ,001$ sa psihopatijom te $r = -,27$; $p < ,001$ s Mračnom trijadom općenito).

Isprepletenost opažanih konstrukata vidljiva je iz sinusoidalne raspodjele veličina korelacija, utvrđene i u ranijem istraživanju (Kajonius i sur., 2015). Naime, spuštanjem pogleda po tablici vidljivo je da korelacije vrijednosti i osobina Mračne trijade periodički rastu i padaju, ovisno o položaju osobne vrijednosti na kružnici, što također ukazuje na prisutnost kružne strukture osobnih vrijednosti. Ipak, s obzirom na interkorelacije samih osobnih vrijednosti, izgledno je da je povezanost pojedine osobne vrijednosti s osobinama Mračne trijade barem donekle preuveličana. Stoga, kako bi se izračunao pojedinačni doprinos svake od osobnih vrijednosti u predviđanju rezultata Mračne trijade, provedene su četiri multiple regresije, pri čemu su u svakoj od njih kao prediktori uvrštene sve osobne vrijednosti, dok su kriterije predstavljale tri osobine Mračne trijade pojedinačno te opća procjena Mračne trijade (tablica 3).

Tablica 3. Standardizirani individualni doprinosi (β) osobnih vrijednosti u predviđanju osobina Mračne trijade ($N = 510$)

	Makijavelizam	Narcizam	Psihopatija	Mračna trijada
Nezavisnost	-,07	,05	-,03	-,02
Poticaj	,00	,15**	,14*	,12*
Hedonizam	,10	,07	,08	,11*
Postignuće	-,01	,32**	,03	,15**
Moć	,43**	,05	,27**	,34**
Sigurnost	,11*	,00	-,06	,03
Konformizam	,03	-,06	-,21**	-,10*
Tradicija	-,02	-,18**	-,06	-,12*
Dobrohotnost	-,23**	,04	-,12*	-,14*
Univerzalizam	-,04	-,03	-,06	-,06

Napomena. Prikazani β koeficijenti ishod su 4 zasebno provedene regresijske analize, a rezultati svake od njih prikazani su u zasebnom stupcu.

* $FDR < ,05$, ** $FDR < ,01$

Rezultati ANOVA za provjeru značajnosti modela multiple regresije pokazuju da su osobne vrijednosti statistički značajni prediktori makijavelizma ($F(10, 599) = 23,37; p < ,001; R^2 = ,32$), narcizma ($F(10, 599) = 18,817; p < ,001; R^2 = ,27$), psihopatije ($F(10, 599) = 16,637; p < ,001, R^2 = ,25$) te Mračne trijade općenito ($F(10, 599) = 28,738; p < ,001; R^2 = ,37$). U pogledu individualnih doprinosa osobnih vrijednosti u predviđanju izraženosti osobina Mračne trijade, više rezultate makijavelizma može se dobro predvidjeti temeljem viših rezultata moći ($\beta = ,43; p < ,001$) i sigurnosti ($\beta = ,11; p < ,01$), te nižih rezultata dobrohotnosti ($\beta = -,23; p < ,001$). S druge strane, izraženiji narcizam se pokazalo mogućim predvidjeti temeljem izraženijeg poticaja ($\beta = ,15; p < ,001$) i postignuća ($\beta = ,32; p < ,001$) te slabije izraženosti tradicije ($\beta = -,18; p < ,001$). S treće strane, pokazalo se da je više rezultate psihopatije moguće dobro predvidjeti temeljem izraženije vrijednosti poticaja ($\beta = ,14; p < ,01$) i moći ($\beta = ,27; p < ,001$), te slabije izraženog konformizma ($\beta = ,21; p < ,001$) i dobrohotnosti ($\beta = ,12; p < ,001$). Općenito, pokazalo se da su dobri prediktori viših rezultata Mračne trijade izraženiji poticaj ($\beta = ,12; p < ,01$), hedonizam ($\beta = ,11; p < ,01$), postignuće ($\beta = ,15; p < ,001$) i moć ($\beta = ,34; p < ,001$) te niži rezultati konformizma ($\beta = -,10; p < ,01$), tradicije ($\beta = -,12; p < ,01$) i dobrohotnosti ($\beta = -,14; p < ,01$).

Time je ocrtan odnos Mračne trijade i osobnih vrijednosti osnovne razine, koji je u velikoj mjeri odražavao rezultate ranijih istraživanja (Balakrishnan i sur., 2017; Kajonius i sur., 2015; Persson, 2014) i potvrdio istraživačke hipoteze, a kako bi se dobila slika o odnosu Mračne trijade i osobnih vrijednosti više razine, pristupilo se formiranju viših razina pomoću eksploratorne faktorske analize.

Faktorska struktura upitnika PVQ-21

Kako bi se utvrdio odnos osobnih vrijednosti više razine (otvorenost za promjene, zadržavanje tradicionalnih odnosa, vlastiti probitak i vlastito odricanje), provedena je eksploratorna faktorska analiza. Ona je provedena dvaput, jednom na sirovim, a drugi put na ipsatiziranim podacima, kako bi se provjerilo jesu li navedene dvije strukture podataka uopće slične te hoće li faktorska analiza sirovih rezultata dovesti do neinterpretabilnih faktora dobivenih u nekim istraživanjima (primjerice, Verkasalo i sur., 2009). Pretpostavilo se da ukoliko nema utjecaja procjenjivačkih sklonosti sudionika, koje su navedeni autori naveli kao uzrok narušene faktorske strukture, obje analize urodit će istim ili vrlo sličnim faktorima. Pritom se kao metoda ekstrakcije

faktora zbog očekivanog visokog unikatiteta čestica PVQ-21 primjenjivala analiza zajedničkih faktora (PAF). Zbog obrasca povezanosti vidljivog iz matrice korelacija (Tablica 1) pretpostavilo se da će faktori biti povezani, stoga je kao metoda rotacije primijenjen promax ($\kappa = 4$). Uz kriterije zadržavanja faktora kao što su Kaiser-Guttmanov kriterij, interpretabilnost faktora i Scree test, prilikom određivanja broja faktora uzimani su u obzir i rezultati Velicerovog MAP testa.

S obzirom na zadovoljavajuć broj sudionika ($N = 510$) i vrijednost KMO testa ($KMO = ,742$) i Bartlettovog testa ($\chi^2(210, 510) = 2106,79; p < ,001$), rezultati faktorske analize na sirovim podacima trebali su ukazivati na valjan broj faktora. S druge strane, rezultati KMO testa provedenog na ipsatiziranim česticama ($KMO = 0,091$) naizgled nisu podržali valjanost faktora koji su analizom zajedničkih faktora dobiveni. No, valja uzeti u obzir da je KMO statistik zapravo omjer suma korelacija nultog reda dobivenih na podacima i parcijalnih korelacija (Field, 2013), iz čega proizlazi i njegova ovisnost o predznaku tih korelacija. Stoga niska vrijednost KMO statistika može biti posljedica velikog broja negativnih korelacija u matrici, a ne isključivo njihovog difuznog obrasca. Naime, dok je u matrici korelacija sirovih rezultata zabilježena 51 negativna korelacija, u matrici dobivenoj na ipsatiziranim podacima zabilježeno je 140 negativnih korelacija. Iako se matrice nisu bitno razlikovale s obzirom na sumu apsolutnih vrijednosti korelacija (27,88 za sirove te 27,70 za ipsatizirane rezultate), uzevši njihov predznak u obzir došlo je do dramatičnih razlika u sumi korelacija (19,38 za sirove te -10,31 za ipsatizirane podatke), što podupire tvrdnju o negativnim korelacijama kao mogućem uzroku niskih rezultata KMO testa provedenog na ipsatiziranim podacima. S obzirom na to, kao i na rezultate Bartlettovog testa ($\chi^2(190, 510) = 2745,48; p < ,001$), nastavilo se s formiranjem faktora, uz dozu opreza u vidu pridavanja veće važnosti u određivanju broja faktora MAP i Scree testu, a manje Kaiser-Guttmanovom kriteriju. Analiza zajedničkih faktora nije mogla biti provedena na svim osobnim vrijednostima u slučaju ipsatiziranih rezultata budući da takva matrica nije zadovoljavala gramianska svojstva (posljednji $\lambda = 0$). S obzirom na vrlo nizak procijenjeni komunalitet ($h^2 = ,06$), najniži u kontekstu ostalih varijabli, iz analize zajedničkih faktora provedene na ipsatiziranim podacima isključena je druga čestica nezavisnosti (nez2, “Važno mu/joj je da sam/a donosi odluke o onome što radi. Voli biti samostalan/na i ne oslanjati se na druge.”), nakon čega je analiza uspješno provedena.

Ishodi Scree i MAP testova provedenim na sirovim i ipsativiziranim podacima zasebno konvergirali su u oba slučaja i ukazali na tri faktora među sirovim, odnosno dva među ipsatiziranim podacima. Matrice faktorske strukture i obrasca oba navedena rješenja prikazane su u tablici 4.

Tablica 4. Matrice faktorskog obrasca i strukture dobivene analizom zajedničkih faktora na sirovim i ipsatiziranim podacima dobivenim upitnikom PVQ-21

	sirovi podaci							ipsatizirani podaci					
	Matrica obrasca			Matrica strukture				h^2	Matrica obrasca		Matrica strukture		h^2
	F1	F2	F3	F1	F2	F3	F1		F2	F1	F2		
nez1	-,12	-,01	,40	-,16	,10	,41	,19	,40	-,17	,37	-,10	,28	
nez2	-,04	,01	,23	-,07	,07	,24	,06	/	/	/	/	/	
pot1	-,21	,14	,61	-,28	,31	,66	,50	,69	-,10	,67	,02	,69	
pot2	-,32	,18	,56	-,40	,36	,63	,55	,74	-,03	,74	,11	,85	
hed1	-,05	,55	,14	-,13	,59	,28	,37	,27	,41	,35	,46	,80	
hed2	-,01	,31	,38	-,08	,41	,46	,31	,39	,10	,41	,17	,58	
moć1	,04	,55	-,11	-,01	,51	,02	,28	-,02	,48	,07	,47	,54	
moć2	,23	,66	-,09	,16	,61	,04	,43	-,15	,57	-,05	,54	,49	
pos1	,15	,56	,05	,08	,55	,17	,33	-,01	,46	,08	,46	,54	
pos2	,09	,25	,23	,04	,29	,28	,14	,14	,10	,16	,13	,29	
sig1	,62	,20	-,09	,60	,10	-,10	,40	-,55	,06	-,54	-,05	-,58	
sig2	,47	,23	,00	,44	,18	,01	,25	-,37	,10	-,35	,03	-,32	
kon1	,46	,16	-,22	,46	,05	-,23	,27	-,50	,09	-,49	,00	-,49	
kon2	,62	,09	,05	,60	,03	,01	,38	-,48	-,09	-,50	-,18	-,67	
tra1	,42	-,36	,14	,45	-,37	,02	,33	-,26	-,48	-,35	-,53	-,88	
tra2	,50	-,01	,03	,49	-,06	-,02	,25	-,39	-,15	-,41	-,22	-,64	
dob1	,47	-,13	,49	,44	-,06	,41	,41	-,02	-,43	-,10	-,43	-,53	
dob2	,29	-,07	,41	,26	-,01	,36	,23	,09	-,32	,03	-,31	-,28	
uni1	,22	-,12	,29	,20	-,07	,24	,12	,04	-,30	-,02	-,29	-,31	
uni2	,19	,21	,22	,15	,24	,25	,13	,03	,04	,04	,05	,09	
uni3	,14	-,12	,35	,12	-,05	,31	,13	,14	-,31	,09	-,28	-,20	
Λ				2,24	1,90	1,90	6,04			2,61	1,73	4,35	
% varijance				10,7	9,1	9,1	28,9			13,1	8,7	21,8	

Napomena. Projekcije sa zasićenjem većim od 0,30 označene su podebljanim fontom

Iz tablice 4. razvidno je da iako objašnjava više varijance čestica uključenih u analizu, trofaktorsko rješenje dobiveno na sirovim podacima ne nudi Schwartzovom teorijom objašnjive faktore, a za čak osam čestica nije moguće jednoznačno odrediti kojem faktoru bi pripadale, ako

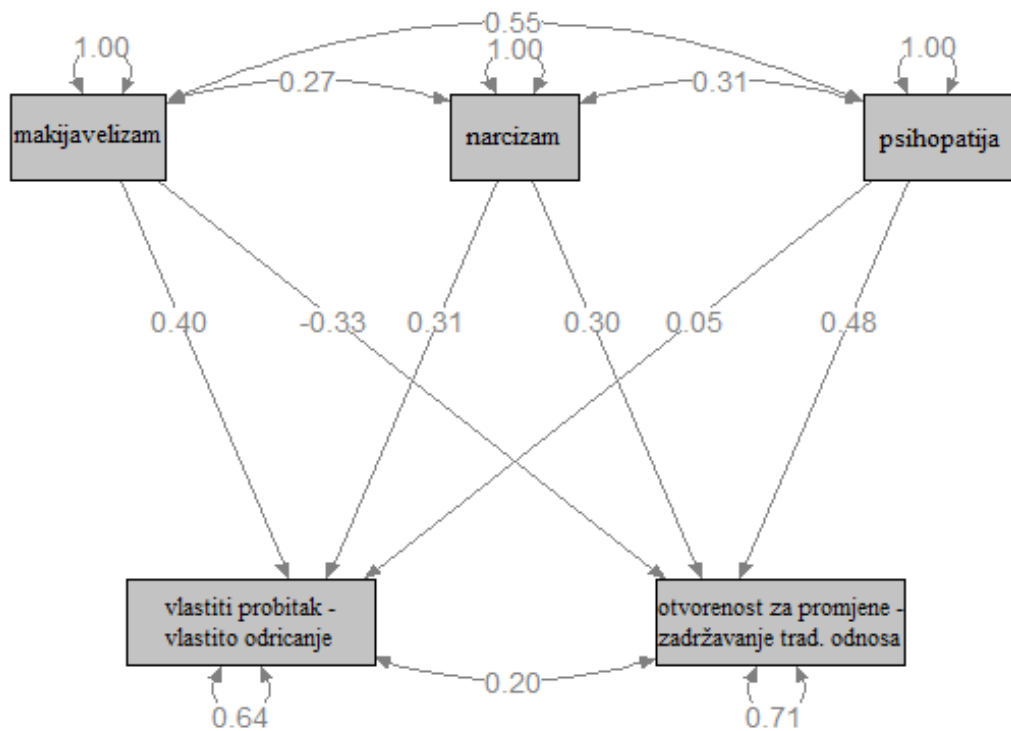
bi ih se uopće zadržalo u modelu (nez1, hed2, pos2, tra1, dob1, dob2, uni1, uni2). S druge strane, analizom ipsatiziranih podataka dobila se dvofaktorska struktura pri čemu su samo tri čestice znatnije saturirane dvama faktorima (hed1, tra1 i tra2), iako su zamijećene razlike u saturacijama veće od onih zabilježenih prvim modelom, uz tri čestice koje su isključene (nez2) ili nisu znatnije saturirane nijednim od faktora (pos2 i uni2). Iako zabilježene dvostruke saturacije predstavljaju u jednu ruku odstupanje od teorije, u drugu ruku one nisu neobične budući da se pojavljuju kod vrijednosti smještenih jedna do druge, za koje se očekuje da budu korelirane. Dodatno, ovaj (ipsatizirani) model podržava Schwartzovu teoriju (uz navedene iznimke): uvidom u tablicu rezultata naziru se dvije dimenzije viših vrijednosti, pri čemu prvi faktor čini otvorenost za promjene (pozitivan pol) naspram zadržavanju tradicionalnih odnosa (negativan pol), a drugi vlastiti probitak (pozitivan pol) naspram vlastitom odricanju (negativan pol). Općenito, ovom su analizom potvrđeni rezultati Verkasala i suradnika (2009) koji su pokazali da se faktorskom analizom sirovih rezultata upitnika PVQ izlučuje i treći faktor. Kod potonjih autora, on odgovara procjenjivačkoj tendenciji sudionika, odnosno pojavi da su nekim sudionicima sve vrijednosti važnije nego drugima, dok on u ovom istraživanju on radu nije jednoznačno odrediv. Zanimljivo je primijetiti i razliku između struktura dobivenih na sirovim i ipsatiziranim podacima: za razliku od ipsatiziranih, iz faktora izlučenih iz sirovih podataka, odnosno grupiranih osobnih vrijednosti nižeg reda, nazire se dvofaktorska struktura koja nalikuje dimenzijama individualnih interesa i kolektivnih interesa (Schwartz, 2012), uz treći faktor koji remeti njihove odnose povezujući vrijednosti vlastitog odricanja (dobrohotnost i univerzalizam) i otvorenosti za promjene (nezavisnost, poticaj i djelomično hedonizam). Ipak, budući da se u navedenom trofaktorskom modelu radi o različitim ekstrahiranim, okrnjenim dimenzijama, za utvrđivanje odnosa Mračne trijade i osobnih vrijednosti više razine primijenjeno je dvofaktorsko rješenje, dobiveno na ipsatiziranim podacima. Pritom su faktorski bodovi sudionika na objema dimenzijama, izračunati za pojedinog sudionika na način prikladan za kasniju regresijsku analizu, spremljeni te su kasnije korišteni formiranju strukturalnog modela.

Odnos osobnih vrijednosti višeg reda i Mračne trijade

Kako bi se provjerio odnos dobivenih faktora višeg reda osobnih vrijednosti i osobina Mračne trijade, kreiran je strukturalni model u programu za statističku obradu podataka *R*, pomoću

paketa *lavaan* za provedbu analize i *semPaths* za grafički prikaz modela. U navedenom modelu, kao prediktori su uvršteni prethodno izračunati (ipsatizirani) faktorski bodovi sudionika na dvjema dimenzijama osobnih vrijednosti višeg reda (dimenzije vlastiti probitak — vlastito odricanje i otvorenost za promjene — zadržavanje tradicionalnih odnosa), pri čemu se pretpostavilo da one koreliraju (što je i očekivano s obzirom na primijenjenu kosokutnu metodu rotacije faktorskih osi), dok su kao kriteriji uvrštene osobine Mračne trijade, pri čemu se pretpostavilo da postoji povezanost njihovih reziduala. Pritom se kod procjene koristila metoda generaliziranih najmanjih kvadrata (GLS). Iako se takvim postupkom došlo do koeficijenata sličnih onima navedenim u nastavku, nije bilo moguće provjeriti koliko dobro model pristaje podacima. Naime, u model je uključeno 5 poznatih vrijednosti (dvije dimenzije osobnih vrijednosti, makijavelizam, narcizam i psihopatija), što znači ukupno 15 stupnjeva slobode ($df = (5 \times 6) / 2 = 15$), no broj nepoznatih vrijednosti u takvom modelu bio je prevelik (1 kovarijanca osobnih vrijednosti, 6 regresijskih puteva, 3 varijance reziduala, 3 kovarijanca reziduala i 2 varijance prediktora, ukupno 15). To u konačnici dovodi do identificiranog modela ($df = 15 - 15 = 0$), odnosno nemogućnosti provjere koliko dobro model pristaje podacima zbog prevelikog broja nepoznanica u odnosu na poznate vrijednosti. Kako bi se ipak provjerilo pristaje li model podacima, pristupilo se kros-validaciji. U prvom koraku, rezultati sudionika su s obzirom na njihov spol poredani dvije kolone. Zatim su unutar svake kolone sudionici poredani s obzirom na datum i vrijeme sudjelovanja, na način da je prvo mjesto dobio sudionik, odnosno sudionica, koja je prva sudjelovala u istraživanju, i tako sve do posljednjih mjesta koja su dobili sudionik i sudionica koji su se posljednji odazvali pozivu na sudjelovanje. Konačno, dvije kolone su spojene, pri čemu su u novoj koloni prvo sadržani rezultati sudionica, a zatim sudionika, pri čemu je zadržan opisani vremenski poredak unutar spolova. Svakom rezultatu naizmjenično je dodijeljen broj 1 ili 2, tako da su rezultati prve sudionice označeni brojem 1, druge brojem 2, treće brojem 1, četvrte brojem 2, i tako naizmjenično do posljednjeg sudionika. Time se postiglo da je uzorak ($N = 510$) podijeljen na dvije skupine (svaka $n = 255$) s obzirom na obilježje koje ne bi trebalo imati važnu ulogu u procjeni sustava vrijednosti ili Mračne trijade (vrijeme sudjelovanja u istraživanju), pri čemu se pazilo da skupine budu ujednačene s obzirom na spol sudionika. Kako bi se stvorili uvjeti za provjeru prikladnosti modela podacima, model identičan početno opisanom primjenjen je na rezultatima obaju skupina, uz razlike u načinu njegove primjene. Naime, s ciljem preidentifikacije modela primjenjenog na rezultatima skupine 2, procjene svih 6 regresijskih puteva preuzete su iz modela 1 te su služile kao

dodatne restrikcije modela 2. Time se zapravo provjerilo je li model dobiven na rezultatima sudionika iz skupine 1 primjenjiv i na rezultate sudionika iz skupine 2. Hi-kvadrat test nije pokazao značajno odstupanje modela od podataka skupine 2 ($\chi^2(6, 255) = 11,19; p = ,082$), što su potvrdili i ostali statistički parametri (TLI = ,93; CFI = ,94; RMSEA = ,06, SRMR = ,05), a ukazuje da model dobiven na podacima skupine 1 zadovoljavajuće opisuje rezultate sudionika iz skupine 2 (Grafički prikaz 1.).

Grafički prikaz 1. Prikaz standardiziranih vrijednosti parametara modela kojim se utvrđuju odnosi osobnih vrijednosti više razine i osobina Mračne trijade izračunat na rezultatima sudionika iz skupine 1

Osvrnuvši se na zanimljivije elemente samog modela, uz predviđene međupovezanosti reziduala osobina Mračne trijade i faktora višeg reda osobnih vrijednosti, u središtu su pažnje regresijski putevi između osobnih vrijednosti višeg reda i osobina Mračne trijade, koji su se redom pokazali značajnima. Općenito, razvidno je da je rezultat na dimenziji osobnih vrijednosti vlastiti probitak—vlastito odricanje moguće predvidjeti rezultatima Trijade tako da više vrijednosti makijavelizma ($\beta = ,40; p < ,001$) i narcizma ($\beta = ,31; p < ,001$), ali ne i psihopatije ($\beta = ,05; p =$

,389) obično ukazuju na izraženiju sklonost vlastitom probitku. S druge strane, više vrijednosti na dimenziji otvorenost za promjene—zadržavanje tradicionalnih odnosa bilo je moguće predvidjeti većom izraženošću psihopatije ($\beta = ,48$; $p < ,001$) i narcizma ($\beta = ,30$; $p < ,001$), ali slabijom izraženošću makijavelizma ($\beta = -,33$; $p = ,01$). Navedeni strukturalnim modelom opis odnosa osobnih vrijednosti i Mračne trijade upotpunjen je i opisom tih odnosa kada se u obzir uzmu vrijednosti višeg reda, čime je dan širi uvid u dinamiku i međuzavisnost promatranih konstrukata.

Rasprava

Ovim je istraživanjem provjerena te u velikoj mjeri potvrđena struktura Schwartzovih osobnih vrijednosti na hrvatskom uzorku, ali je i provjeren njihov odnos s osobinama Mračne trijade koji također velikim dijelom potvrđuje ranije istraživanja, ali unosi i neke novine.

U pogledu pretpostavki kružnog modela, iako su zabilježene pozitivne korelacije međusobno susjednih vrijednosti, nisu zabilježene negativne korelacije suprotno smještenih vrijednosti, koje bi se prema teoriji također očekivale (Schwartz, 1992, 2012). Ni u drugim radovima na hrvatskom uzorku u kojima je kao mjera vrijednosti primjenjivan PVQ-21 takve korelacije nisu zabilježene (Hrnjak, 2008; Švigir, 2016). S druge strane, iako je iz tablice korelacija bila vidljiva sinusoida korelacija osobnih vrijednosti s Mračnom trijadom, koja također predstavlja očekivanu raspodjelu korelacija s obzirom na položaj vrijednosti na Schwartzovom krugu (1992), njezin oblik blago su narušavale niže negativne korelacije Mračne trijade s vrijednostima vlastitog odricanja. Njih je s jedne strane moguće pripisati malom broju čestica kojima je pojedina osobna vrijednost mjerena te posljedičnom sniženom unutarnjom konzistencijom pojedine ljestvice, ali s druge i njihovom sadržaju. Naime, rezultati provedene faktorske analize pokazali su da su čestice univerzalizma i dobrohotnosti slabije zasićene dimenzijom vlastiti probitak-vlastito odricanje od čestica moći i postignuća. To s jedne strane može pokazivati da se ipak radi o dvije negativno korelirane, ali i zamjetnim dijelom i nezavisne dimenzije, a s druge na potrebu za boljom operacionalizacijom spomenute dimenzije. Ipak, svaka od ljestvica PVQ mjerena je s dva do tri puta manje čestica od broja pojedinačnih vrijednosti iz SVS koje predstavlja, stoga raznovrsnost, odnosno niža konzistentnost unutar pojedine ljestvice, nije oprečna Schwartzovoj teoriji (1992, 2012). S obzirom na kros-kulturalnu provjeru strukture osobnih vrijednosti, ali drugim upitnikom

(Schwartz, 1992), te teoriji primjerenu faktorsku strukturu osobnih vrijednosti na hrvatskom uzorku dobivenu korištenjem upitnika SVS (Ferić, 2007), iako postoji vjerojatnost da su navedeni odnosi osobnih vrijednosti objektivni pokazatelj njihovih odnosa u stvarnosti, uzevši u obzir i rezultate ranijih istraživanja (primjerice, Verkasalo i sur., 2009; Schwartz i sur., 1997), vjerojatnije je da oni tek predstavljaju teškoće u prilagodbi upitnika PVQ-21 za primjenu na hrvatskom uzorku.

Na spomenute nedostatke u prilagodbi ukazuju i manja, ali ne i zanemariva odstupanja u faktorskoj strukturi. Njihova pojava nije iznenađujuća budući da su odstupanja zabilježena i u prethodnim istraživanjima (Babarović i Šverko, 2011; Hrnjak, 2008; Švigir, 2016). Ona je vjerojatno velikim dijelom posljedica zanemarivanja pristranosti do kojih je tijekom ispunjavanja upitnika PVQ-21 moglo doći. Sukladno njihovim nalazima, EFA na izvornim rezultatima pojedinačnih čestica nije urodila teorijski očekivanim, štoviše ni jasno interpretabilnim faktorima. S ciljem njihovog utvrđivanja bilo je nužno provesti ipsatizaciju, koja je urodila dvama interpretabilnim faktorima: vlastiti probitak – vlastito odricanje i otvorenost za promjene – zadržavanje tradicionalnih odnosa, utvrđenim i u ranijim istraživanjima (Verkasalo i sur., 2009). Za razliku od rezultata potonjih autora, u ovom istraživanju nije bilo moguće precizno odrediti koji je od faktora odražavao procjenjivačke tendencije sudionika. Stoga, usporedbom faktorskih rješenja na ipsatiziranim i sirovim rezultatima ukazano je tek na njegovu difuznu prisutnost, koja se ogledala u tome da se struktura osobnih vrijednosti promijenila iz strukture koja je nalikovala na dvofaktorsku, relativno neovisnu podjelu na kolektivne i individualne interese uz jedan neinterpretabilan faktor, na ranije navedenu. Objašnjenje takve promjene strukture ponudili su Schwartz, Verkasalo, Antonovsky i Sagiv (1997), koji su zaključili da „stilistička pristranost“, odnosno procjenjivačke sklonosti sudionika s jedne strane odražavaju društvenu poželjnost pojedinih vrijednosti, a s druge strane sklonost samih sudionika da svim vrijednostima pridaju visoku ili pak nisku važnost. Navedeni su autori ukazali da je promicanje „kolektivnih interesa“, koji objedinjuju vrijednosti vlastitog odricanja i zadržavanja tradicionalnih odnosa, pozitivno povezano sa socijalnom poželjnošću, dok obratno vrijedni za vrijednosti „individualnih interesa“, koji objedinjuju vrijednosti vlastitog probitka i otvorenosti za promjene, iako su u slučaju potonje primijećene i kulturalne razlike. Osim toga, postoji razlika u uputi za rješavanje hrvatske verzije upitnika SVS (Ferić, 2007) i PVQ-21 (Schwartz i sur., 2001). Dok PVQ-21 od sudionika traži da procijeni sve „zamišljene osobe“ s obzirom na to koliko su joj slične, što predstavlja apsolutni kriterij vrednovanja, SVS traži od sudionika da prvo pročita sve navedene vrijednosti, zatim

odabere i prida brojčanu vrijednost u rasponu od -1 do 7 prvo najvrjednijoj vrijednosti, a zatim onoj koja se kosi s njegovim uvjerenjima ili ju smatra najmanje važnom. Tek nakon toga svaka se od ponuđenih vrijednosti procjenjuje na ljestvici s rasponom ovisnim o procjeni dviju navedenih vrijednosti, pri čemu one predstavljaju krajnje točke ljestvice. Time se implicitno već postiže ipsatizacija, budući da su kriterij procjene druge vrijednosti, stoga nije neobično da se faktorska struktura sirovih i ipsatiziranih rezultata upitnika PVQ-21 razlikuju te da ona dobivena na sirovim rezultatima odstupa od teorijske (Schwartz, 1992, 2012).

U pogledu faktorske strukture dobivene na ipsatiziranim podacima, vidljive su dvije vrste odstupanja u odnosu na teorijski predviđenu strukturu (Schwartz, 1992, 2012): druga čestica postignuća (*„Važno mu/joj je biti vrlo uspješan. Želio/željela bi da drugi prepoznaju njegove/njezine uspjehe i postignuća.“*), druga čestica nezavisnosti (*„Važno mu/joj je da sam/sama donosi odluke o onome što radi. Voli biti samostalan i ne oslanjati se na druge.“*) te druga čestica univerzalizma (*„Važno mu/joj je saslušati ljude koji su drugačiji od njega/nje. Čak i kada se ne slaže s njihovim mišljenjima, ipak ih nastoji razumjeti.“*) nisu bile zasićene nijednim od dvaju dobivenih faktora, što može ukazivati na potrebu njihove izmjene s ciljem preciznijeg mjerenja promatranog konstrukta. S druge strane, prva čestica hedonizma (*„Važno mu/joj je uživati u blagodatima života. Voli si ugađati.“*) te prva čestica tradicije (*„Važno mu/joj je biti ponizan i skroman/ponizna i skromna. Nastoji ne privlačiti pozornost na sebe.“*) zasićene su obama faktorima. Budući da je očekivano da susjedne vrijednosti koreliraju (Schwartz, 1992), navedene dvostruke zasićenosti nisu neobične jer se pojavljuju kod vrijednosti koje su na rubnim dijelovima osobnih vrijednosti višeg reda. Kao što Schwartz (2012) navodi, hedonizam s vrijednostima otvorenosti za promjenu dijeli težnju za emocionalno i osjetilno ugodnom, a s vlastitim probitkom težnju ostvarivanju zadovoljstva vezano uz vlastite potrebe, iz čega se nazire logika njegovog položaja na razmeđu dviju dimenzija vrijednosti. Ukoliko se obrati pažnja na položaje vrijednosti (Schwartz, 2012), vidljivo je da hedonizam i svojim položajem zadire u obje dimenzije. Slično vrijedi i za prvu česticu tradicije, koja bi s obzirom na saturacije trebala stajati na razmeđu vrijednosti tradicije i konformizma te dobrohotnosti. Budući da, prema Schwartzu (2012) visoki rezultati dobrohotnosti i tradicije ukazuju na predanost grupi bliskih osoba, koja na neki način uključuje i barem djelomično uvažavanje njihovih potreba i povremeno podređivanje istima, jasno je zašto se ova čestica smjestila na razmeđu polova vlastitog odricanja i zadržavanja tradicionalnih odnosa. Sve u svemu, kao što su to objasnili Babarović i Šverko (2011), istraživanjem je potvrđena

faktorska struktura upitnika PVQ-21, uz poneku „smislenu izmjenu“ u odnosu na izvornu verziju. Budući da potonji nisu provodili ipsatizaciju niti pokušali utvrditi latentne dimenzije unutar strukture osobnih vrijednosti, već je njihov fokus bio na provjeri kulturalne invarijantnosti modela deset osobnih vrijednosti koje je predložio Schwartz, „smisljena izmjena“ u ovom istraživanju ipak je bliža onima koje su utvrdili Verkasalo i suradnici (2009) te ukazuje na ograničenja konkretnog upitnika na kojima bi se u budućnosti moglo poraditi.

U pogledu odnosa osobnih vrijednosti i Mračne trijade, istraživanje je velikim dijelom potvrdilo ranije radove (Balakrishnan i sur., 2017; Kajonius i sur., 2015; Persson, 2014). To se poglavito odnosi na potvrdu vrijednosti vlastitog probitka, zajedno s hedonizmom, kao obilježja istaknutih kod svih triju osobina Mračne trijade. Sukladno prethodno navedenim istraživanjima, uz iznimku negativne povezanosti makijavelizma i psihopatije s dobrohotnošću i jedva značajne korelacije psihopatije s univerzalizmom, nisu dosljedno utvrđene povezanosti osobina Mračne trijade s vrijednostima vlastitog odricanja. Prema teoriji (Schwartz, 2012), vrijednosti vlastitog odricanja trebale bi zbog položaja na kružnici korelirati s istim varijablama kao i vrijednosti vlastitog probitka, ali sa suprotnim predznakom. Mogući uzroci izvira iz ranije spomenute slabije zasićenosti vrijednosti vlastitog odricanja dimenzijom vlastito odricanje-vlastiti probitak, ali i pojave da ljestvice Mračne trijade nisu zamišljene kao bipolarni konstrukti (Jonason i Webster, 2010; Paulhus i Jones, 2014, Paulhus i Williams, 2002). Budući da visoki rezultati na ljestvicama ukazuju na prisutnost makijavelizma, narcizma i psihopatije, a niski tek na njihovu odsutnost, nedosljedan obrazac povezanosti s vrijednostima vlastitog odricanja nije iznenađujuć te može odražavati tek unipolarnost spomenutih ljestvica.

Uz navedene sukladnosti, ovim je istraživanjem potvrđena i negativna povezanost osobina Mračne trijade s tradicijom te pozitivna s hedonizmom, na koje su ukazala i ranija istraživanja (Balakrishnan i sur., 2017; Kajonius i sur., 2015; Persson, 2014). Pritom iznimku čini povezanost makijavelizma i hedonizma koja nije utvrđena u istraživanju Balakrishnana i suradnika (2017) neovisno o tome kako je makijavelizam mjereno. Time je dana potvrda zaključku Kajoniusa i suradnika (2015) da su za Mračnu trijadu karakteristične vrijednosti vlastitog probitka i hedonizma, ali je on djelomično proširen i na tradiciju. Budući da prema faktorskoj strukturi ovog istraživanja vrijednosti tradicije naginju polu vlastitog odricanja, nije neobična njezina negativna korelacija s osobinama Mračne trijade. S obzirom na to da je poznato da su, uz vrijednosti vlastitog odricanja,

vrijednosti zadržavanja tradicionalnih odnosa povezane s inhibicijom neetičnog postupanja (Feldman i sur., 2015), kao i da prema Schwartzovoj teoriji (1992) vrijednosti zadržavanja tradicionalnih odnosa odražavaju pojedinčevu sklonost podređivanju grupi i zapostavljanja vlastitih interesa, dok su s druge strane osobine Mračne trijade povezane sa sebičnim i antisocijalnim životnim stilovima (Jonason, Li i Teicher, 2010), razvidna je osnova relativno dosljednog obrasca negativnih korelacija tradicije i osobina Mračne trijade. Navedeno objašnjenje potkrepljuju i nalazi da se kroz sva spominjana istraživanja, pa i ovo, provlači negativna povezanost psihopatije sa sigurnošću te psihopatije i narcizma s konformizmom. Također, istraživanje je potvrdilo i povezanost poticaja s narcizmom i psihopatijom, što nije neobično s obzirom na njegovo teorijsko određenje kao težnju za uzbuđenjem, novostima i životnim izazovima (Schwartz, 2012). Nadalje, s obzirom na njegovu teorijsku definiciju, prema kojoj su mu glavne odrednice manipulativnost, bezobzirnost i strateška proračunatost (Paulhus i Jones, 2014), ne čudi nalaz o pozitivnoj povezanosti makijavelizma sa sigurnošću i konformizmom, iako ona nije dosljedno zabilježena u ranijim istraživanjima, dok su Balakrishnan i suradnici (2017) utvrdili značajne povezanosti spomenutih varijabli, ali sa suprotnim predznacima od onih zabilježenih u ovom radu. Stoga, uz pogrešku mjerenja i eventualne kulturalne razlike, valja na umu imati da postoji mogućnost da se radi o postojećoj, ali niskoj povezanosti te bi za donošenje preciznijih zaključaka trebalo provesti daljnja istraživanja. Slično se može reći i za odnos osobina Mračne trijade s nezavisnošću, za koju prethodna istraživanja nisu postigla konsenzus te uglavnom nisu bile utvrđene značajne korelacije (Balakrishnan i sur., 2017; Kajonius i sur., 2015; Persson, 2014), dok je u ovom istraživanju utvrđena njezina pozitivna povezanost s narcizmom, a negativna s makijavelizmom. Općenito, s obzirom na definiciju psihopatije kao objedinjenja impulzivnosti, nepromišljenosti i svojeglavosti (Paulhus i Jones, 2014) te uzimajući u vid sklonost takvih osoba sukobu s autoritetima, koji je uvršten čak i kao čestica upitnika SD3 (Paulhus i Jones, 2014), neobičan je izostanak povezanosti psihopatije s nezavisnošću koji se proteže kroz sva spominjana istraživanja njihovih odnosa. Iako je moguće da se radi o nedostatku u teoriji na kojem bi trebalo poraditi, vjerojatno je to i odraz visokih prosječnih ocjena važnosti nezavisnosti zabilježenih i u ovom istraživanju, gdje je procijenjena najvažnijom osobnom vrijednosti. Ranija istraživanja (Balakrishnan i sur., 2017; Persson, 2014) također ukazuju na negativno asimetričnu raspodjelu i suženi varijabilitet rezultata nezavisnosti, što zato što je nezavisnost sudionicima doista važna, što zbog njezine društvene poželjnosti. U svakom slučaju, iako nije potvrđena provedenim

istraživanjima, moguće je da ipak postoji povezanost između nezavisnosti i psihopatije, iako ju primjenjivanom metodologijom nije moguće utvrditi.

Naknadne regresijske analize ukazale su na rezultate kojih se osobnih vrijednosti moguće osloniti s ciljem valjanog predviđanja osobina Mračne trijade, što je posebice važan oblik analize podataka zbog očekivanih interkorelacija između osobnih vrijednosti (Schwartz, 1992, 2012), koje mogu zamagljivati prave odnose proučavanih pojava (Howell, 2010). Pritom se broj vrijednosti - značajnih prediktora Mračne trijade pokazao znatno oskudnijim nego u prethodnim istraživanjima na švedsko-američkim uzorcima (Kajonius i sur., 2015; Persson, 2014).

Stoga, prema rezultatima regresijskih analiza, makijavelista je moguće prepoznati po izraženoj vrijednosti moći i sigurnosti te sniženoj dobrohotnosti, narcisoidnu osobu prema povišenim rezultatima poticaja i postignuća te sniženom vrednovanju tradicije, dok je za karakteristično izraženije vrednovanje poticaja i moći, a manje izraženo vrednovanje konformizma i dobrohotnosti. Prema tome, tipičan makijavelist trebao bi težiti moći, statusu i kontroli nad ljudima i resursima, a manje pažnje posvećivati održavanju bliskih odnosa te dobiti bliskih osoba (ukoliko ih je objektivno opravdano nazivati bliskima). No, razlike proizlaze iz veće sklonosti sigurnosti i stabilnosti društva i sebe kojoj naginje makijavelist, dok je za osobu naglašne psihopatije karakterističnije visoko vrednovanje nestabilnosti, odnosno uzbuđenja i životnih izazova te zanemarivanje društvenih normi i suzdržavanja od ponašanja koje bi moglo imati štetne posljedice za druge. Tipična bi narcisoidna osoba, poput osobe s izraženom psihopatijom, trebala cijeniti novosti i raznolikosti života te izazove koji joj se svakodnevno postavljaju, što bi moglo proizlaziti iz težnje da ih uspješno svladava, odnosno postiže ciljeve vlastitim djelovanjem i iskazivanjem kompetentnosti, o čemu je važno dobiti pozitivnu povratnu informaciju od bliskih osoba. Pritom nije sklona poštovanju, predanosti ili prihvaćanju običaja koje promiču religija ili kultura. Općenito, osoba u, primjerice, stanju malignog narcizma, ili nekom drugom stanju koje bi opisivalo općenito povišene rezultate Mračne trijade na više njezinih sastavnica, uz navedeno bi težila užitku u životu i kontroli nad ljudima i resursima, a zanemarivala bi društvene norme i očekivanja te dobiti i potrebe bliskih osoba.

S obzirom na rijetka podudaranja s rezultatim drugih istraživanja, moguće je raspravljati o kulturalnim razlikama u odnosu osobnih vrijednosti i Mračne trijade, iako sumnju na njih baca i zamjetna nedosljednost rezultata Perssona (2014) i Kajoniusa i suradnika (2015) koji su dobiveni

na sličnim uzorcima. Stoga je, s ciljem donošenja bilo kakvih konkretnijih i valjanih zaključaka, potrebno provesti dodatna istraživanja. Pritom je ovim istraživanjem uočena jedna teorijski zanimljiva razlika (koja također nije utvrđena prethodnim istraživanjima) – dok je glavni prediktor makijavelizma i psihopatije postignuće, ono se nije pokazalo značajnim prediktorom narcizma, već je vodeću ulogu preuzela vrijednost postignuća. Iako obje vrijednosti vlastitog probitka opisuju težnju društvenom poštovanju i ugledu (Schwartz, 2012), vrijednost moći usmjerena je na dominantnost, posjedovanje i kontrolu, dok je postignuće usmjereno na ovladavanje zadatkom i postizanje cilja iskazivanjem vlastitih sposobnosti. Konkretno, navedeni rezultati ukazuju da osobe s naglašenim makijavelizmom i psihopatijom visoko vrednuju resurse koje su stekli, neovisno o tome na koji način su oni stečeni, dok narcisoidne vrednuju činjenicu da su upravo oni i njihove sposobnosti te koje su bile nužne za stjecanje onog što posjeduju.

Ukoliko na osobne vrijednosti gledamo iz konteksta vrijednosti višeg reda, strukturalni model jasno pokazuje da je osobne vrijednosti moguće predvidjeti temeljem izraženosti osobina Mračne trijade, što je sukladno rezultatima Jonasona i suradnika (2015) te zaključcima koji proizlaze iz radova Balakrishnana i suradnika (2017), Kajoniusa i suradnika (2015) i Perssona (2014). Ono o čemu se ovo istraživanje razlikuje od rada Jonasona i suradnika (2015) jest što je utvrđeno i da je temeljem izraženijeg narcizma i psihopatije moguće dobro predvidjeti težnju vrijednostima otvorenosti za promjene, dok se za makijavelizam pokazalo suprotno. Takav je nalaz moguće ponovno objasniti temeljnim odrednicama makijavelizma: promišljenošću i taktiziranjem (Paulhus i Jones, 2014). Zbog navedenih obilježja, s namjerom ostvarivanja vlastitih ciljeva makijavelisti mogu težiti mirnijem i sigurnijem okružju od osoba s izraženim narcizmom ili psihopatijom te se lakše podvrgavaju društvenim normama kako bi u konačnici postigli što bolje životne ishode (Jonason, Li i Czarna, 2013), odnosno postupno ostvarili svoje ciljeve. S obzirom na takva nastojanja, novosti, uzbuđenja i nepredvidljivosti povezane s nezavisnošću i poticajem (Schwartz, 2012) mogu djelovati ometajuće. S druge strane, iako je matrica korelacija ukazivala na povezanost psihopatije s vrijednostima vlastitog probitka i vlastitog odricanja, strukturalnim modelom nije utvrđen značajan odnos između promatranih konstrukata. Iz navedenog se može hipotetizirati da odnos vrijednosti vlastitog probitka i odricanja sa psihopatijom može biti tek posljedica visoke korelacije psihopatije i makijavelizma, s kojim su navedene vrijednosti povezane. Sve u svemu, može se reći da su strukturalnim modelom na ipsatiziranim podacima osobnih vrijednosti višeg reda uglavnom potvrđeni nalazi o odnosu osobnih vrijednosti i Mračne trijade.

Unatoč pažljivom metodološkom planiranju, i ovo je istraživanje obilježeno ponekim ograničenjem. Jedno od ograničenja ovog istraživanja vezano je uz primjenu studentskog uzorka, za koje su utvrđene razlike u odnosu na opću populaciju u terminima osobina ličnosti i stavova te se preporučuje generalizacije na opću populaciju povezane s navedenim odrednicama uzimati s dozom zadržske (Hanel i Vione, 2016). Moguće je da razlike u faktorskoj strukturi osobnih vrijednosti i njihovih odnosa s Mračnom trijadom utvrđene na studentskom uzorku ne ocrtavaju vjerno njihov odnos u općoj populaciji, stoga bi bilo dobro istraživanje ponoviti i na uzorku sudionika različitih razina obrazovanja i dobi. Osim toga, čestice koje su primijenjene u mjerenju osobina Mračne trijade svojim sadržajem obilježenim visokom facijalnom valjanosti mogu kod sudionika poticati društveno poželjno, a ne iskreno odgovaranje (Kowalski i sur., 2016), stoga postoji izvjesna mogućnost da su rezultati barem nekih sudionika na dimenzijama Mračne trijade namjerno iskrivljavani s ciljem ostavljanja “uljepšanog” opisa sebe. Isto se, kao što je ranije raspravljeno, može reći i za rezultate procjena važnosti osobnih vrijednosti (Schwartz i sur., 1997). Iako bi se moglo hipotetizirati da bi takvo odgovaranje bilo manje izraženo da je u trenutku ispunjavanja upitnika u prostoriji bio prisutan istraživač, ranijim je istraživanjima utvrđeno da je socijalno poželjno odgovaranje podjednako zastupljeno u *online* kao i u tradicionalnim, papir-olovka istraživanjima (Dodou i De Winter, 2014). Stoga bi, u budućim istraživanjima, valjalo uz samoprocjene ličnosti uključiti i procjene bliskih osoba, kako bi dobivena slika sudionikovih osobina bila što objektivnija. Također, bilo bi poželjno uključiti i neku od ljestvica društveno poželjnog odgovaranja (poput Marlowe-Crowne skale) kako bi se statističkim putem ono isključilo iz analize podataka, ili jednostavno iz analize isključiti sudionike koji postižu iznadprosječno rijetke rezultate. Nadalje, ovo je istraživanje provedeno na način sukladan onom ranijih istraživača (primjerice, Ferić, 2008; Hrnjak, 2008), pri čemu su sudionici procjenjivali koliko važnom smatraju pojedinu vrijednost, te je stoga vjerojatno obilježeno i greškom sličnom onom navedenih radova. Kao što Ferić (2009) raspravlja, ukoliko sudionici prethodno nisu dobro promislili o vlastitom ponašanju i sustavu vrijednosti, postoji mogućnost da su njihove procjene temeljene na trenutnim zaključcima, podložnim različitim heuristicima pamćenja, što uz društveno poželjno odgovaranje i sklonost visokom ili niskom vrednovanju svih vrijednosti može predstavljati dodatan izvor greške u mjerenju osobnih vrijednosti. Stoga bi bilo dobro u budućim istraživanjima usporediti hijerarhiju i faktorsku strukturu osobnih vrijednosti u situacijama kada sudionici samo ispunjavaju upitnik sukladno uputi i kad prođu kratku edukativnu radionicu kroz koju bi im

vrijednosti detaljnije bile objašnjene te bi imali vremena promisliti o svakoj od njih te ponašanjima koja bi bila tipična u kontekstu pojedine vrijednosti. To bi moglo uroditi drukčijim, preciznijim rezultatima, a budući da bi sudionici dobili priliku dublje promisliti o sebi, moguće je da bi se umanjio udio društveno poželjnih odgovora u rezultatima, iako bi takav pothvat vjerojatno bio vremenski i financijski iscrpljujuć.

Općenito gledano, istraživanje je pružilo vrijedan uvid u odnos Mračne trijade i osobnih vrijednosti na hrvatskom (studentskom) uzorku, a ujedno se ukazalo i na prilike za poboljšanje jednog od trenutno najpopularnijih upitnika osobnih vrijednosti, s ciljem njegove bolje prilagođenosti primjeni na hrvatskim sudionicima. Pritom se od potrebnih prilagodbi najistaknutijom čini prilagodba upute na način da je u njoj sadržana ipsatizacija na koju se cijela statistička provjera Schwartzove teorije zasniva, ili barem dodatnog naputka budućim istraživačima da je potrebno rezultate svesti na relativnu dimenziju, a ne koristiti apsolutnu ljestvicu kakvu PVQ-21 sadrži. Osim toga, praktične implikacije ovog istraživanja mogu se ogledati u svjetlu kliničke psihologije i ranije opisanih poremećaja ličnosti, odnosno njihove prevencije i tretmana. Bardi i Goodwin (2011) svojim su radom opisali dinamiku promjene strukture vrijednosti: povećanje važnosti pojedine vrijednosti dovodi do blagog povećanja drugih kompatibilnih, a smanjenja konfliktnih vrijednosti, pri čemu važniju ulogu imaju životni događaji i iskustva od same dobi. S druge strane, Bardi, Lee, Hofmann-Towfigh i Soutar (2009) u kontekstu kulturalnih razlika raspravljaju o pet individualnih procesa putem kojih životni događaji mogu djelovati na pojedinačne vrijednosti (udešavanje, adaptacija, identifikacija, održavanje dosljednosti i izravno uvjeravanje). Pritom autori polaze od pretpostavke da vrijednosti djeluju kao kognitivni okviri (sheme) zbog kojih se s jedne strane izbjegavaju situacije i ponašanja koja su im oprečna, a ukoliko do njih dođe, ona se zanemaruju, što je dobilo i određenu znantsvenu potvrdu u kontekstu kognitivne psihologije (vidjeti u Bardi i sur., 2009). Kako zaključuju Veccione i suradnici (2016), ukoliko okolina ne omogućava razvoj pojedine vrijednosti, ona će ostati zapostavljena te prevladana drugim, uglavnom konfliktnim vrijednostima. U kontekstu razvoja, to bi značilo da se vrijednosti vlastitog odricanja ne mogu razviti u kontekstu koji naglašava vlastiti probitak, a umanjuje vlastito odricanje poput današnjeg obrazovnog konteksta nekih zemalja (Hofmann-Towfigh, 2007). Prema tome, iako same vrijednosti nisu dovoljne za dijagnozu poremećaja ponašanja kod djece ili poremećaja ličnosti kod odraslih, valja imati na umu da je ovim istraživanjem utvrđena povezanost osobnih vrijednosti i osobina Mračne trijade, a iz prethodnih

istraživanja vidljivo je da su osobne vrijednosti promjenjive te da ovise o iskustvu pojedinca. Iz toga proizlazi hipoteza da bi intervencije usmjerene na osobne vrijednosti mogle biti uspješan pristup terapiji poremećaja ličnosti. Ipak, takvu hipotezu valjalo bi empirijski provjeriti, stoga ovo istraživanje možemo smatrati tek temeljem za konceptualizaciju terapijskog pristupa temeljenog na osobnim vrijednostima kojim bi se ona mogla provjeriti. Ukoliko se pokaže uspješnim, mogao bi upotpuniti dosadašnje terapijske pristupe poremećajima ličnosti koji se zasnivaju na principima kognitivno-bihevioralne terapije te promjenom shema nastoje umanjiti bihevioralne probleme (Beck, Freeman i Davis, 2015). Iako je učinak bilo kakvih terapijskih pristupa u kontekstu poremećaja ličnosti ograničen, pretjerano je tvrditi da je tretman nemoguć i da učinak ne postoji (Bayliss, Miller i Henderson., 2010; Salekin, Worley i Grimes, 2010) kako su to raniji autori navodili (Harris i Rice, 2006). Budući da je kod poremećaja ličnosti svaki pozitivan pomak važan, kako za pojedinca tako potencijalno i za zajednicu, važno je razvijati primjerenije terapijske pristupe takvim osobama kako bi se i efikasnost samih tretmana povećala. Stoga je ovim istraživanjem ukazano na još jedan potencijalni alat za konceptualizaciju terapijskih postupaka kojim bi se mogla povećati suradljivost klijenata i učinkovitost postojećih tretmana – iako njegovoj efikasnosti empirijska provjera tek predstoji.

Zaključak

Rezultati istraživanja u velikoj su mjeri potvrdili očekivanja istraživača o odnosima Mračne trijade i osobnih vrijednosti. Sukladno očekivanjima, potvrđena je povezanost osobina Mračne trijade s hedonizmom, moći i postignućem te je ukazano na neke dodatne poveznice osobnih vrijednosti i Mračne trijade, koji se mogu pripisati kulturalnim razlikama ili razlikama u metodološkim pristupima istraživanju njihovih međuodnosa. Proučavanjem jedinstvenih doprinosa osobnih vrijednosti u predviđanju osobina Mračne trijade, pokazalo se da je makijavelizam moguće predvidjeti pomoću naglašenijeg vrednovanja moći i manje naglašenog vrednovanja dobrohotnosti, narcizam pomoću izraženijeg poticaja i postignuća te manje izražene tradicije, a psihopatiju pomoću izraženijeg poticaja i moći te manje izražene konformizma i dobrohotnosti. Kako bi se sagledala i općenitija slika odnosa osobnih vrijednosti i Mračne trijade, provedena je faktorska analiza rezultata upitnika osobnih vrijednosti s ciljem utvrđivanja osobnih vrijednosti višeg reda.

Iako analiza zajedničkih faktora provedena na sirovim rezultatima nije urodila interpretabilnim faktorima, analiza provedena na ipsatiziranim podacima jest, uz izostavljanje triju čestica zbog niske zasićenosti obama faktorima te dvije čestice saturirane obama faktorima. Time su formirane dvije dimenzije osobnih vrijednosti: otvorenost za promjene – zadržavanje tradicionalnih odnosa te vlastiti probitak – vlastito odricanje, čiji su odnosi s osobinama Mračne trijade također analizirani. Pritom se pokazalo da je za osobine Mračne trijade (izuzev psihopatije) karakteristična težnja vlastitom probitku, a ne vlastitom odricanju te da kod osoba s izraženijom psihopatijom i narcizmom postoji težnja vrijednostima otvorenosti za promjene, dok osobe s izraženim makijavelizmom teže vrijednostima zadržavanju tradicionalnih odnosa.

Popis literature

- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th edition). Washington, DC: American Psychiatric Association.
- Babarović, T. i Šverko, I. (2011). *Provjera kulturalne invarijantnosti Schwartzovog modela u Hrvatskoj, Mađarskoj i Sloveniji*. 20. Dani Ramira i Zorana Bujasa. Zagreb: Odsjek za psihologiju FF i Hrvatsko psihološko društvo.
- Balakrishnan, A., Plouffe, R. A. i Saklofske, D. H. (2017). What do sadists value? Is honesty-humility an intermediary? Replicating and extending findings on the link between values and “dark” personalities. *Personality and Individual Differences*, 109, 142–147. doi:10.1016/j.paid.2016.12.055
- Bardi, A. i Goodwin, R. (2011). The dual route to value change: Individual processes and cultural moderators. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 42(2), 271–287. doi:10.1177/0022022110396916
- Bardi, A., Lee, J. A., Hofmann-Towfigh, N. i Soutar, G. (2009). The structure of intraindividual value change. *Journal of Personality and Social Psychology*, 97(5), 913–929. doi:10.1037/a0016617
- Bardi, A. i Schwartz, S. H. (2003). Values and behavior: Strength and structure of relations. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 29(10), 1207–1220. doi:10.1177/0146167203254602
- Bayliss, C. M., Miller, A. K. i Henderson, C. E. (2010). Psychopathy development and implications for early intervention. *Journal of Cognitive Psychotherapy*, 24(2), 71–80. doi:10.1891/0889-8391.24.2.71

- Beck, A. T., Freeman, A. i Davis, D. D. (2015). *Cognitive therapy of personality disorders*. New York: Guilford Publications.
- Benjamini, Y. i Hochberg, Y. (1995). Controlling the false discovery rate: a practical and powerful approach to multiple testing. *Journal of the royal statistical society. Series B (Methodological)*, 57(1), 289-300. Dostupno na: <http://isites.harvard.edu/fs/docs/icb.topic1013123.files/Benjamini%20and%20Y%201995%20FDR.pdf>
- Charalampi, A., Michalopoulou, C. i Richardson, C. (2014). Investigating the structure of Schwartz's human values scale. U J. R. Bozeman, T. Oliveira i C.H. Skiadas (Ur.). *Stochastic and Data Analysis Methods and Applications in Statistics and Demography* (589-610). Atena: International Society for Advancement in Science and Technology.
- Christie, R. i Geis, F. L. (1970). *Studies in Machiavellianism*. New York: Academic Press.
- Cieciuch, J., Davidov, E., Vecchione, M., Beierlein, C. i Schwartz, S. H. (2014). The cross-national invariance properties of a new scale to measure 19 basic human values: A test across eight countries. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 45(5), 764–776. doi:10.1177/0022022114527348
- Cloninger, C. R. (1991). The tridimensional personality questionnaire: U.S. normative data. *Psychological Reports*, 69(7), 1047-1057. doi:10.2466/pr0.69.7.1047-1057
- Dodou, D. i de Winter, J. C. F. (2014). Social desirability is the same in offline, online, and paper surveys: A meta-analysis. *Computers in Human Behavior*, 36, 487–495. doi:10.1016/j.chb.2014.04.005
- Feldman, G., Chao, M. M., Farh, J.-L. i Bardi, A. (2015). The motivation and inhibition of breaking the rules: Personal values structures predict unethicity. *Journal of Research in Personality*, 59, 69–80. doi:10.1016/j.jrp.2015.09.003

- Ferić, I. (2007). Univerzalnost sadržaja i strukture vrijednosti: Podaci iz Hrvatske. *Društvena istraživanja-Časopis za opća društvena pitanja*, 16(1-2 (87-88)), 3-26. Dostupno na: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=29489
- Ferić, I. (2008). Sustav vrijednosti kao odrednica dominantnih političkih preferencija. *Društvena istraživanja-Časopis za opća društvena pitanja*, 17(4-5 (96-97)), 615-629. Dostupno na: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=46246
- Ferić, I. (2009). *Vrijednosti i vrijednosni sustavi: psihologijski pristup*. Zagreb: Alinea
- Few, L. R., Lynam, D. R., Maples, J. L., MacKillop, J. i Miller, J. D. (2015). Comparing the utility of DSM-5 Section II and III antisocial personality disorder diagnostic approaches for capturing psychopathic traits. *Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment*, 6(1), 64–74. doi:10.1037/per0000096
- Forth, A. E., Brown, S. L., Hart, S. D. i Hare, R. D. (1996). The assessment of psychopathy in male and female noncriminals: Reliability and validity. *Personality and Individual Differences*, 20(5), 531–543. doi:10.1016/0191-8869(95)00221-9
- Furnham, A., Richards, S. C. i Paulhus, D. L. (2013). The Dark Triad of Personality: A 10 Year Review. *Social and Personality Psychology Compass*, 7(3), 199–216. doi:10.1111/spc3.12018
- Grigoras, M. i Wille, B. (2017). Shedding light on the dark side: Associations between the dark triad and the DSM-5 maladaptive trait model. *Personality and Individual Differences*, 104, 516–521. doi:10.1016/j.paid.2016.09.016
- Hanel, P. H. i Vione, K. C. (2016). Do student samples provide an accurate estimate of the general public? *PloS one*, 11(12), e0168354. doi:10.1371/journal.pone.0168354

- Harris, G. T. i Rice, M. E. (2006). Treatment of psychopathy. U C. J. Patrick (Ur.), *Handbook of psychopathy* (str. 555-572) New York: Guilford.
- Hofmann-Towfigh, N. (2007). Do students' values change in different types of schools? *Journal of Moral Education*, 36(4), 453-473. doi: 10.1080/03057240701688010
- Howell, D. C. (2010). *Statistical methods for psychology* (7th ed.). Belmont, CA: Thomson Wadsworth.
- Hrnjak, M. (2008). *Usporedba hijerarhija vrijednosti i strukture vrijednosnog sustava srednjoškolaca iz Zagreba i Skopja*. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet. Dostupno na: <http://darhiv.ffzg.unizg.hr/608/1/MarijanaHrnjak.pdf>
- Jakšić, N., Čuržik, D. i Jakovljević, M. (2012). Antisocijalni poremećaj ličnosti i psihopatija – pregled suvremenih spoznaja. *Socijalna psihijatrija*, 40, 57-69. Dostupno na: https://www.researchgate.net/profile/Doris_Curzik/publication/232724825_Antisocijalni_poremećaj_licnosti_i_psihopatija_-_pregled_suvremenih_spoznaja/links/09e4150b5dec4a7828000000/Antisocijalni-poremećaj-licnosti-i-psihopatija-pregled-suvremenih-spoznaja.pdf
- Jonason, P. K., Li, N. P. i Czarna, A. Z. (2013). Quick and dirty: some psychosocial costs associated with the Dark Triad in three countries. *Evolutionary Psychology*, 11(1), 172-185. doi:10.1177/147470491301100116
- Jonason, P. K., Li, N. P. i Teicher, E. A. (2010). Who is James Bond? The Dark Triad as an agentic social style. *Individual Differences Research*, 8(2), 111-120. Dostupno na: http://ink.library.smu.edu.sg/soss_research/1109
- Jonason, P. K., Strosser, G. L., Kroll, C. H., Duineveld, J. i Baruffi, S. A. (2016). Valuing myself over others: The values associated with the Dark Triad traits. *Personality and Individual Differences*, 81, 102-106. doi:10.1016/j.paid.2016.05.173

- Jonason, P. K. i Webster, G. D. (2010). The dirty dozen: A concise measure of the Dark Triad. *Psychological Assessment*, 22(2), 420–432. doi:10.1037/a0019265
- Jones, D. N. i Paulhus, D. L. (2014). Introducing the Short Dark Triad (SD3). *Assessment*, 21(1), 28–41. doi:10.1177/1073191113514105
- Kajonius, P. J., Persson, B. N. i Jonason, P. K. (2015). Hedonism, Achievement, and Power: Universal values that characterize the Dark Triad. *Personality and Individual Differences*, 77, 173–178. doi:10.1016/j.paid.2014.12.055
- Kowalski, C. M., Vernon, P. A. i Schermer, J. A. (2016). The general factor of personality: The relationship between the Big One and the Dark Triad. *Personality and Individual Differences*, 88, 256–260. doi:10.1016/j.paid.2015.09.028
- Lee, K. i Ashton, M. C. (2005). Psychopathy, Machiavellianism, and narcissism in the Five-Factor Model and the HEXACO model of personality structure. *Personality and Individual Differences*, 38(7), 1571-1582. doi:10.1016/j.paid.2004.09.016
- Oishi, S., Diener, E., Suh, E. i Lucas, R. E. (1999). Value as a moderator in subjective well-being. *Journal of Personality*, 67(1), 157–184. doi:10.1111/1467-6494.00051
- Ones, D. S., Viswesvaran, C. i Reiss, A. D. (1996). Role of social desirability in personality testing for personnel selection: The red herring. *Journal of Applied Psychology*, 81(6), 660–679. doi:10.1037/0021-9010.81.6.660
- Parks-Leduc, L., Feldman, G. i Bardi, A. (2015). Personality traits and personal values. *Personality and Social Psychology Review*, 19(1), 3–29. doi:10.1177/1088868314538548

- Paulhus, D. L. i John, O. P. (1998). Egoistic and moralistic biases in self-perception: The interplay of self-deceptive styles with basic traits and motives. *Journal of Personality*, 66(6), 1025–1060. doi:10.1111/1467-6494.00041
- Paulhus, D. L. i Williams, K. M. (2002). The Dark Triad of personality: Narcissism, Machiavellianism, and psychopathy. *Journal of Research in Personality*, 36(6), 556–563. doi:10.1016/s0092-6566(02)00505-6
- Persson, B. (2014). *Personality neuroscience and dark values*. Magistarski rad. Skövde: Sveučilište Skövde. Dostupno na: <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:774431/FULLTEXT01.pdf>
- Pervin, L. A., Cervone, D. i John, O. P. (2005). *Personality: theory and research* (9th Edition). New York: John Wiley & Sons.
- Pozzebon, J. A. i Ashton, M. C. (2009). Personality and values as predictors of self- and peer-reported behavior. *Journal of Individual Differences*, 30(3), 122–129. doi:10.1027/1614-0001.30.3.122
- Rada, F. M., Taracena, M. T. i Rodriguez, M. A. M. (2004). Assessment of Machiavellian intelligence in antisocial disorder with the MACH-IV Scale. *Actas españolas de psiquiatría*, 32(2), 65-70. Dostupno na: <http://www.pacomontanes.es/627maquiavelismo%20ing.pdf>
- Raskin, R. N. i Hall, C. S. (1979). A narcissistic personality inventory. *Psychological reports*, 45(2), 590–590. doi:10.2466/pr0.1979.45.2.590
- Rauthmann, J. F. (2012). The Dark Triad and interpersonal perception: Similarities and differences in the social consequences of narcissism, Machiavellianism, and psychopathy. *Social Psychological and Personality Science*, 3(4), 487–496. doi:10.1177/1948550611427608

- Rauthmann, J. F. i Kolar, G. P. (2012). How “dark” are the Dark Triad traits? Examining the perceived darkness of narcissism, Machiavellianism, and psychopathy. *Personality and Individual Differences*, 53(7), 884–889. doi:10.1016/j.paid.2012.06.020
- Saki, A. i Tabesh, H. (2014). Sample size for correlation studies when normality assumption violated. *British Journal of Applied Science & Technology*, 4(12), 1808–1822. doi:10.9734/bjast/2014/7923
- Salekin, R. T., Worley, C. i Grimes, R. D. (2010). Treatment of psychopathy: A review and brief introduction to the mental model approach for psychopathy. *Behavioral sciences & the law*, 28(2), 235-266. doi: 10.1002/bsl.928
- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in Experimental Social Psychology*, 25, 1–65. doi:10.1016/s0065-2601(08)60281-6
- Schwartz, S. H. (2012). An overview of the Schwartz theory of basic values. *Online Readings in Psychology and Culture*, 2(1), 1-20. doi:10.9707/2307-0919.1116
- Schwartz, S. H., Melech, G., Lehmann, A., Burgess, S., Harris, M. i Owens, V. (2001). Extending the cross-cultural validity of the theory of basic human values with a different method of measurement. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 32(5), 519-542. doi:10.1177/0022022101032005001
- Schwartz, S. H., Verkasalo, M., Antonovsky, A. i Sagiv, L. (1997). Value priorities and social desirability: Much substance, some style. *British Journal of Social Psychology*, 36(1), 3–18. doi:10.1111/j.2044-8309.1997.tb01115.x
- Sheldon, K. M., Ryan, R. M., Deci, E. L. i Kasser, T. (2004). The independent effects of goal contents and motives on well-being: It’s both what you pursue and why you pursue it.

Personality and Social Psychology Bulletin, 30(4), 475–486.
doi:10.1177/0146167203261883

Strickland, C. M., Drislane, L. E., Lucy, M., Krueger, R. F. i Patrick, C. J. (2013). Characterizing psychopathy using DSM-5 personality traits. *Assessment*, 20(3), 327–338.
doi:10.1177/1073191113486691

Švigir, E. (2016). *Primjena Schwartzovog teorijskog modela vrijednosti na primjeru nekih europskih zemalja*. Diplomski rad. Zagreb: Hrvatski studiji. Dostupno na: https://bib.irb.hr/datoteka/852645.Eva_vigir.pdf

Vecchione, M., Schwartz, S., Alessandri, G., Döring, A. K., Castellani, V. i Caprara, M. G. (2016). Stability and change of basic personal values in early adulthood: An 8-year longitudinal study. *Journal of Research in Personality*, 63, 111–122. doi:10.1016/j.jrp.2016.06.002

Verkasalo, M., Lönnqvist, J.-E., Lipsanen, J. i Helkama, K. (2009). European norms and equations for a two dimensional presentation of values as measured with Schwartz's 21-item portrait values questionnaire. *European Journal of Social Psychology*, 39, 780–792.
doi:10.1002/ejsp.580

Wertag, A., Vrselja, I., Tomić, T. (2011). *Provjera konstruktne valjanosti Paulhusovog i Williamsovog (2002) upitnika Mračne trijade D3-27*. U: V. Kolesarić (ur.). Program i sažeci priopćenja (str. 180). Poster prezentiran na 19. godišnjoj konferenciji hrvatskih psihologa, Osijek, 12-15.10.2011. Dostupno na: <https://bib.irb.hr/datoteka/537948.Poster-Osijek.pdf>

Williams, V. S., Jones, L. V. i Tukey, J. W. (1999). Controlling error in multiple comparisons, with examples from state-to-state differences in educational achievement. *Journal of educational and behavioral statistics*, 24(1), 42-69. Dostupno na: <https://pdfs.semanticscholar.org/4bdb/4e643a4a80a96032864c5995369f6e4261d6.pdf>

Prilozi

Prilog 1. Upitnik Prikaz osobnih vrijednosti

Pred Vama je opis neke osobe. Molim Vas, pročitajte opis svake osobe i označite koliko je svaka od njih slična Vama.

	KOLIKO JE OVA OSOBA VAMA SLIČNA?					
	Uopće mi nije slična	Nije mi slična	Pomalo mi je slična	Donekle mi je slična	Slična mi je	Vrlo mi je slična
1. Važno mu je smišljati nove ideje i biti kreativan. Voli stvari raditi na svoj, originalan način.	1	2	3	4	5	6
2. Važno mu je biti bogat. Želi imati mnogo novaca i posjedovati skupe stvari.	1	2	3	4	5	6
3. On smatra da je važno da se prema svim ljudima na svijetu postupa na jednak način. Vjeruje da bi svi ljudi trebali imati jednake mogućnosti u životu.	1	2	3	4	5	6
4. Vrlo mu je važno iskazivati vlastite sposobnosti. Želi da se ljudi dive onome što on radi.	1	2	3	4	5	6
5. Važno mu je živjeti u sigurnom okruženju. Izbjegava sve što bi moglo ugroziti njegovu sigurnost.	1	2	3	4	5	6
6. On voli iznenađenja i stalno je u potrazi za nekim novim aktivnostima. Smatra da je u životu važno isprobati puno različitih stvari.	1	2	3	4	5	6
7. On vjeruje da bi ljudi trebali činiti ono što im se kaže. Smatra da bi se ljudi uvijek trebali držati pravila, čak i kada ih nitko ne gleda.	1	2	3	4	5	6
8. Važno mu je saslušati ljude koji su drugačiji od njega. Čak i kada se ne slaže s njihovim mišljenjima, ipak ih nastoji razumjeti.	1	2	3	4	5	6
(...nastavlja se na idućoj stranici...)						

KOLIKO JE OVA OSOBA VAMA
SLIČNA?

	Uopće mi nije slična	Nije mi slična	Pomalo mi je slična	Donekle mi je slična	Slična mi je	Vrlo mi je slična
9. Važno mu je biti ponizan i skroman. Nastoji ne privlačiti pozornost na sebe.	1	2	3	4	5	6
10. Važno mu je uživati u blagodatima života. Voli si ugađati.	1	2	3	4	5	6
11. Važno mu je da sam donosi odluke o onome što radi. Voli biti samostalan i ne oslanjati se na druge.	1	2	3	4	5	6
12. Vrlo mu je važno pomagati ljudima koji ga okružuju. Želi voditi brigu o njihovoj dobrobiti.	1	2	3	4	5	6
13. Važno mu je biti vrlo uspješan. Želio bi da drugi prepoznaju njegove uspjehe i postignuća.	1	2	3	4	5	6
14. Važno mu je da državna vlast osigura njegovu sigurnost od svih prijetnji. Smatra da država treba biti snažna kako bi mogla obraniti svoje građane.	1	2	3	4	5	6
15. On je stalno u potrazi za avanturama i voli se izlagati riziku. Želi voditi uzbudljiv život.	1	2	3	4	5	6
16. Važno mu je da se uvijek ponaša pristojno. Nastoji izbjeći sve za što bi ljudi mogli reći da je loše.	1	2	3	4	5	6
17. Važno mu je da ga drugi poštuju. Želi da ljudi čine ono što im on kaže.	1	2	3	4	5	6
18. Važno mu je biti odan svojim prijateljima. Želi se posvetiti ljudima koji su mu bliski.	1	2	3	4	5	6
19. On čvrsto vjeruje da bi ljudi trebali skrbiti za prirodu. Briga za okoliš mu je važna.	1	2	3	4	5	6
20. Tradicija mu je važna. Nastoji održavati običaje koje propisuje njegova vjera ili štuje njegova obitelj.	1	2	3	4	5	6
21. On traži svaku priliku da se zabavi. Važno mu je raditi stvari koje mu prčinjaju zadovoljstvo.	1	2	3	4	5	6

Prilog 2. Kratki upitnik Mračne trijade

Pred Vama se nalazi nekoliko tvrdnji. Molimo, procijenite u kojoj mjeri se slažete s njima koristeći ovu ljestvicu:

1	2	3	4	5
Uopće se ne slažem	Ne slažem se	Niti se slažem niti se ne slažem	Slažem se	U potpunosti se slažem

1. ___ Nije pametno odavati svoje tajne.
2. ___ Koristim se manipulacijom da dobijem ono što želim.
3. ___ Moraš učiniti što god je potrebno kako bi važne ljude pridobio na svoju stranu.
4. ___ Treba izbjegavati direktan konflikt s drugima jer će ti možda biti od koristi u budućnosti.
5. ___ Pametno je imati na umu informacije koje možeš poslije upotrijebiti protiv nekoga.
6. ___ Za osvetu treba odabrati pravi trenutak.
7. ___ Postoje stvari koje trebaš sakrivati od ljudi zato jer ih oni ne trebaju znati.
8. ___ Treba se pobrinuti da ti imaš koristi od svojih planova, a ne drugi.
9. ___ Većinom ljudi se može manipulirati.
10. ___ Ljudi me vide kao rođenog vođu.
11. ___ Mrzim biti u centru pažnje.
12. ___ Brojne grupne aktivnosti znaju biti dosadne bez mene.
13. ___ Znam da sam poseban zato jer mi svi to neprestano govore.
14. ___ Volim se upoznavati s važnim osobama.
15. ___ Neugodno mi je kad mi daju komplimente.
16. ___ Uspoređivali su me sa slavnim osobama.
17. ___ Prosječna sam osoba.
18. ___ Inzistiram na dobivanju poštovanja koje zaslužujem.
19. ___ Volim se osvetiti autoritetima.
20. ___ Izbjegavam opasne situacije.
21. ___ Osveta treba biti brza i okrutna.
22. ___ Ljudi često kažu da se ne znam kontrolirati.

(...nastavlja se na idućoj stranici...)

23. ___ Istina je da mogu biti okrutan.
 24. ___ Ljudi koji mi se zamjere uvijek požale.
 25. ___ Nikad nisam imao problema sa zakonom.
 26. ___ Volim gubitnike imati na piku.
 27. ___ Reći ću bilo što kako bih dobio ono što želim.
-